

DEMETRIS I. LOIZOS
ΔΗΜΗΤΡΗΣ. Ι. ΛΟΪΖΟΣ

Thoughts on
THE FUTURE OF EUROPEAN CIVILIZATION
ANCIENT EUROPE AND MODERN EUROPE

Σκέψεις για
ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΥΡΩΠΗ

<http://www.anistor.gr/ellas/Europe-Greece.htm>

Anistoriton Freeware Editions
ShareAlike 4.0

2 - D. I. Loizos – Δ. Ι. Λοΐζος

First published in 2024 by the author © Demetris I. Loizos

Available to download free:

< <http://www.anistor.gr/ellas/Europe-Greece.htm>>

<<https://archive.org/details/@demloizos>>

This book is published under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International licence (CC BY-SA 4.0). This license allows you to:

- (a) share - copy and redistribute the material in any medium or format
- (b) Adapt - remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially

Under the following conditions:

- (a) Attribution - You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use. Attribution should include the following information: **Demetris I. Loizos, *The Future of European Civilization*. Athens: 2024. ISBN 978-960-91873-11-7**

- (b) ShareAlike - If you remix, transform, or build upon the material, you must distribute your contributions under the same license as the original.

- (c) No additional restrictions - You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

Further details about Creative Commons licenses are available at

<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>>

<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>>

ISBN 978-960-91873-11-7 © Δημήτρης Ι. Λοΐζος / Demetris I. Loizos, 2024

Ο τόμος αυτός εκδόθηκε για πρώτη φορά το 2024 από τον συγγραφέα Δημήτριο Ι. Λοΐζο.

Είναι διαθέσιμος για λήψη από την διεύθυνση:

< <http://www.anistor.gr/ellas/Europe-Greece.htm>>

<<https://archive.org/details/@dilos>>

Τα πνευματικά δικαιώματα ανήκουν στον δημιουργό: © Δημήτρης Ι. Λοΐζος, 2024.

Ο τόμος έχει εκδοθεί υπό την διεθνή άδεια «Αναφορά Δημιουργού - Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές (CC BY-SA 4.0)».

Με αυτήν την άδεια μπορείτε να: (α) Μοιραστείτε — αντιγράψετε και αναδιανέμετε το υλικό με κάθε μέσο και τρόπο (β) Προσαρμόσετε — αναμείξετε, τροποποιήσετε και δημιουργήσετε πάνω στο υλικό για κάθε σκοπό, ακόμα και εμπορικό.

Υπό τους ακόλουθους όρους:

(α) Αναφορά Δημιουργού — Θα πρέπει να καταχωρίσετε αναφορά στον δημιουργό (Δημήτρης Ι. Λοΐζος), με σύνδεσμο της άδειας (δες σύνδεσμο παραπάνω), και με αναφορά στο εάν έχουν γίνει αλλαγές. Μπορείτε να το κάνετε αυτό με οποιονδήποτε εύλογο τρόπο, αλλά όχι με τρόπο που να υπονοεί ότι ο δημιουργός αποδέχεται το έργο σας ή τη χρήση που εσείς κάνετε. Η αναφορά στον δημιουργό πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον τα εξής: **Δημήτρης Ι. Λοΐζος, *Το Μέλλον του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, Αθήνα: 2024. ISBN 978-960-91873-11-7.**

(β) Παρόμοια Διανομή — Αν αναμείξετε, τροποποιήσετε, ή δημιουργήσετε πάνω στο υλικό, πρέπει να διανείμετε τις δικές σας συνεισφορές υπό την ίδια άδεια όπως και το πρωτότυπο (CC BY-SA 4.0).

(γ) Δεν υπάρχουν πρόσθετοι περιορισμοί — Δεν μπορείτε να εφαρμόσετε νομικούς όρους ή τεχνολογικά μέτρα που να περιορίζουν νομικά τους άλλους από το να κάνουν οτιδήποτε επιτρέπει η παρούσα άδεια.

Πληροφορίες για την άδεια σε: <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.el>>

ISBN 978-960-91873-11-7 © Δημήτρης Ι. Λοΐζος / Demetris I. Loizos, 2024

The Future of European Civilization - 3

*to Europeans
στους Ευρωπαίους*

4 - D. I. Loizos – Δ. Ι. Λοΐζος

CONTENTS – ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1A. Experiences & Future of the European Civilization
Bibliography
- 2A. The Five Beams Of European Civilization for the 21st Century
Ancient Europe and Modern Europe
Suggested Bibliography

- 1B. Το Μέλλον του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού
Βιβλιογραφία
- 2B. Η Πεντακτίς του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού για τον 21ο Αιώνα
Η Αρχαία Ευρώπη και η Σημερινή Ευρώπη
Συνιστώμενη Βιβλιογραφία

6 - D. I. Loizos – Δ. Ι. Λοΐζος

1A

EXPERIENCES & FUTURE OF THE EUROPEAN CIVILIZATION

«The European civilization is in decline,» is a statement heard very often in current conversations. Nowadays, we study about ancient Europe, its history and civilization, and we admire the achievements of the past but we always have a question in our mind: «what is the relation of that distant past with the present, today's Europe?». At first sight, it seems that the answer is negative –none—or, in the best occasion, it is simply accepted that the cultural bases of today's Europe and the Western world originate in the Greco-Roman antiquity. But let us analyze this relationship further focusing on politics and civilization. Making a leap from ancient times to today, we will connect human experience in European antiquity with Europe of the 21st century and we will try to give a possible reply or a direction to the question about the future of European civilization.

The last social and political revolution in Europe took place in May 1968 in France and the reference we make here is to the real dimensions of the events and not to the mythology that sprang afterwards. In the last three centuries, France has been the hotbed of new ideas and the field of social and political conflict of the various old regimes with the new radical ideologies and political trends. Since the middle of the 20th century, the European Left has demonstrated its political and social views with their culmination in the events of May 1968 in France and in other Western European cities. Therefore, the central point of reference in the political developments in 20th century Europe and how they influenced the beginning of the 21st century must be the communist and socialist ideologies of the era as well as the political phantoms of the previous century, fascism, Nazism, and generally totalitarianism.

In antiquity, Europe tried kingship/hegemony, oligarchy and democracy and Aristotle wrote his essay about the political systems until his era and drew his own conclusion. In the Classical and Hellenistic Ages of the ancient Greek world, democracy, in various forms, was tested in the Greek city-states of the Mediterranean and mainland Greece many times in parallel with oligarchies, hegemonies or kingship. Until the 20th century and mainly excluding the Italian Cities of the Renaissance, kingship had been the prevailing political system in Europe. It was then, at the be-

ginning of the previous century, when totalitarianism began to emerge in the form of fascism and Nazism supported by the people, the crowds of European farmers and workers. In parallel and for more than a century, socialist ideas on various bases and shades of colors had gradually crystallized in the creation and operation of communist Soviet Union (USSR) state in the 1920s. The poverty among the workers in industrialized England, the poverty of farmers and workers in Central and South Europe as well as the political aspirations of certain leaders of the agrarian and labor movements gave flesh and bones to the totalitarian regimes/states that were established in Italy, Russia (later Soviet Union, USSR) and Germany of the interwar period. The aspirations of the masses who supported the emergence of those regimes were very high because the promises offered by the leaders were very high and attractive. In the first half of the 20th century and for a variety of reasons every time, Europe was steeped in blood in the two World Wars and, after them, the stars of fascism in Italy and Nazism in Germany which were set as a herald of a better future for the masses, died out just before the middle of the century. Spain, which was neutral in World War II, maintained for a number of years its authoritarian regime in postwar Europe. Immediately after World War II, the only state that retained the hopes of a certain part of the masses and the intellectuals in Europe for a better tomorrow was the Soviet Union. Between 1922 and 1953, the governing of the Soviet Union by Josef Stalin and an under formation party nomenclature, within which the different opinion from that of the General Secretary of the Party (Stalin) ended up in automatic arrest and execution (Stalinist purges), gradually raised questions among the intellectuals as well as among members of the communist parties in Europe as to how compatible was the soviet governing with the socialist/communist principles of Karl Marx and Vladimir Lenin. Therefore, in France, on the one hand, there were doubts regarding the soviet path for the building of socialism and, on the other, a sturdy support of that path by philosophers such as Paul Sartre, who insisted in the use of violence for the imposition of communist ideas.

The writings of certain thinkers of the 20th century, such as Hanna Ardent, Louis Althusser, Nicos Poulantzas and Cornelius Kastoriadis, reflect the ideological criticism of the political systems of the previous century. Hanna Ardent analyzed and criticized totalitarianism in the form of communism and Nazism. Among a number of intellectuals, mainly French, who criticized real (20th century) socialism, its theories and practices, were Althusser and Poulantzas, who stepped on the traces of Leninism in order to rationalize from a theoretical point of view the application of socialist/communist ideas in the function of the state. Althusser accepted that the state and its function is an oppressive mechanism but he also introduced the aspect of the ideological mechanisms of the state. Poulantzas led the discussion a little further. According to Poulantzas, the state must be considered as a relationship between classes and class shares. Also, power is a type of a relationship because of the extension of the state in everyday life (social security, police, psychiatric, judicial networks of control). Moreover, Poulantzas, stressed his opinion that socialism is either democratic or it is not socialism. However, in this theoretical discussion on power and state, he who distant himself was Kastoriadis. At the beginning, he fought the soviet regime as bureaucratic capitalism from the pages of the journal *Socialisme ou Barbarie* (1948-1967). Later, he developed his views in the book *L'Institution*

imaginaire de la société (1975), in which he claims that any social change derives from nothing (*ex nihilo*, ancient Greek *Chaos*) because society itself determines its pathway and its development without any predefined direction. He rejects both capitalist and communist societies and generally Marxism as an ideology and praxis because they are nothing else but two faces of the same coin. In his search for a different path to the «institution» (French: *institution*) of the society he turned his attention to the ancient Greek model of power and the autonomy of the Greek city-states. He concluded that the ancient Greek city-state was based on the small traders and not on slavery, the geographical position of the Greek territory or the phalanx (soldiers) of the citizens. As it was the case with the Italian Cities of the Renaissance, autonomy was a characteristic of the Greek city-states in antiquity. In the final conclusion of his theory, he does not propose that we mimic the political organization of the city-states but that we are inspired for the creation of a new form of democratic government. It is interesting to note that after the European historical experience of kingship/hegemony, totalitarianism, and western democracy throughout the centuries of historical making, a European intellectual returns to the ancient Greek past and the experience of the function of the city-states through the establishment of laws by autonomous communities for their political, social, and financial operations.

Therefore, by using Kastoriadis's idea to study again the function of the Greek city-states and think of the European political, social, and financial future, Greek antiquity returns as a theme to the theoretical political discussion of the 21st century. This is because the collapse of real socialism in 1989-1990 in East Europe and the Soviet Union and the transformation of China into capitalistic communism re-introduces the main question of the 20th century: which is going to be the desired or prevailing political system in Europe of the 21st century. At least today (2020), it appears that it is going to be the western European system of parliamentary democracy. Indeed, Kastoriadis asks us to think of a different democratic system compared to the current typical parliamentary democracy. His thought focuses on the fact that the societies themselves need to institute their laws so that they are able to change them at any moment with procedures of participant democracy. Overall, in the complex world of the 21st century it is required that a number of other parameters are taken into consideration so that the desired political system is specifically determined.

The second bridge that we need to take into consideration between the Ancient European world and today's Europe is civilization and the central person in our discussion is Albert Camus. Camus, who denied Christianity, Marxism, and Existentialism, came to Athens in 1955 and spoke and discussed about the future of European civilization with Greek intellectuals of the era. Luckily, poet Andreas Empeirikos recorded on a tape recorder the exchange of ideas in that meeting. Evangelos Papanoutsos, a Greek thinker who later wrote about the crisis of civilization, initiated the discussion on the European civilization and its future. Although the discussions occasionally connect the Ancient Greek world with the cultural situation in the then post-war Europe, the themes that occupied the minds of Camus and the Greek intellectuals are revealed. Camus claims that the European civilization is pluralistic, a multitude of thoughts, antitheses, opposing values, everlasting dialectics.

Some of the topics that are discussed below are mentioned or derived from the discussion. The first topic, which was under consideration as one of the values of Eu-

ropean civilization, was the *metron* (moderation). The classical *metron*, Camus claims, was in the Greek world the recognition of contradiction and its support by any available means. *Metron* is the outcome of a common effort. A different subject was that of *kallos* (beauty). Ancient Greek *kallos* comes forward to our times and places itself next to modern painting, sculpture, artistic installations and it finally inspires current artists. Worth mentioning is an exhibition (2019-2020) that took place at the Museum of Cycladic Art in Athens with works by Pablo Picasso and ancient Greek artifacts which inspired him. One more theme in ancient Greek and Latin poetry are the passions that tantalize humans throughout ages and were first recognized as universal by the ancient tragedy writers. Those subjects return to us over and over in timeliness from today's novels, plays, film scenarios and many more and ask today's writers to think of them and to quest for answers. One more ancient Greek topic is scientific knowledge. Plato, Aristotle and many other philosophers/scientists of the European ancient world set the foundations and the basic principles of thought upon which modern disciplines, from history to political science, astronomy, physics, biology and many more along with their branches, were built. However, we need to credit ancient Rome with the basis of the operations and the structure of modern European democracy. Roman law constitutes the corner stone of today's European laws, centered around the German and French legal systems, and upon which political democratic systems are founded. In the discussions with Camus, Greek painter Nikos Chatzikyriakos-Gikas posed the question whether today (1955) we can repeat paraphrased Isocrates's saying that European can be named the person who participates in European education. I believe that today (2020), we can accept this aphorism with greater certainty compared to the past (1955). Moreover, in 1946, poet T. S. Eliot spoke of the unity of European culture and using Christianity as the unifying essence connected ancient Greek, Roman, and Hebrew cultures with the unified culture of victors and defeated in post-World War II Europe.

The study therefore of history, archaeology and civilization of the ancient European world will make us understand both antiquity as well as aspects of today's world. Politicians, business people, scientists and scholars as well as the educated public must be acquainted with general and specific issues of antiquity not to be taught direct lessons but to use them as human experience and possibly as models for the generation of modern ideas and practices. History can not teach lessons because the same events cannot be repeated in the future but it can constitute and it does constitute valuable human experience for today. Therefore, returning to Camus and his discussion companions in Athens of 1955, the question about the future of the European civilization rekindles. Those elements that compose today the civilization of our continent can be summarized in a few substantial points. The oldest inhabitants of the continent have acquired an experience of at least 3000 years in the same geographical area. In the long history of Europe, there have been at least two periods of cultural revival of the European civilization after the Greek and Roman civilizations. The first one was what is called by the historians the beginning of the Middle Ages in Western Europe and Byzantium (or East Roman Empire) in the East without sympathy for the obscurantist perception of certain historians for that era. The second period of European cultural revival was of course the Renaissance, that is the intense study of ancient authors and the consideration of and discussion on their works. One could see

the beginning of a possible third renewal at the end of the 20th century after the collapse of the then real socialism and the rise of globalism. That is, *The End of History and the Last Man* as it was recently repeated by the American political scientist Francis Fukuyama. The global position of Europe has changed. Although the European political and financial union are in their infancy, social unification has progressed. It has been the first time in European history that one European begins to know the other better and face to face. Ease of movement for studies, work, leisure as well as permanent residence in a different country from a European's country of birth and apart from the differences among them, have begun to create peoples who understand each other, at least in the basics. The whole continent is driven by a wind of democracy with some reservations for the eastern part of it but with most of the countries completely free of censorship and authoritarianism. The common civilization/culture (values), which includes electronic exchange (Internet) of photos, videos, views and ideas is already shown while it is translated (if needed) from one language to another and can be owned by all Europeans.

In Greece, intellectuals of the Extreme Left were certain that capitalism would not be able to overcome the crisis of the end of the 20th century, which had already begun in the 1970s as a world crisis, and supported in their articles the view that socialism had to come from the bottom up and that the most successful socialist period was that of the Stalinist regime. All those who studied the capitalist system confirm that crises existed and will continue to exist. So far, capitalism has managed to survive all of its crises even the most catastrophic ones such as those of the two World Wars of the 20th century. On the other hand, real socialism/communism was unable to overcome its first great crisis and collapsed or was transformed into a different political system in less than a century. Economist Roger E. A. Farmer confirms that capitalist markets are not perfect but they have always rewarded at least in Europe human ideas and efforts and might be able to free humans from poverty. Ideally, he writes, in a society where the foremost priority would be the elimination of inequality, the desired system would be socialism or communism. But these efforts in the Soviet Union and Maoist China failed. Nobody remembered 100 years after the Russian Revolution (1917) to open the capsule inscribed «To be opened in 2017», which was buried with an official ceremony by the pupils of Moscow in 1967 and contained a letter to their descendants so that they «could compare the dreams [they made in 1967] with the reality [of 2017]». Nevertheless, should we read again with a critical eye Marx as a student of capitalism? Regardless of the problems in the first half of the 20th century, the market system has survived and has proven that it was effective in solving social problems mainly because it operates with political and institutional systems that evolve as the policy makers learn from their mistakes. «In the nineteenth and twentieth centuries, Western democracies evolved systems of political rights that allowed working and middle-class citizens to share in the benefits of markets». Therefore, those classes had no reason to overturn democracies or to seek for a better life in different political systems. The recipe though for the decrease of financial inequality among citizens must be the European one, that of predistributive policies such as: «national minimum wages, greater worker protections, and free access to public education and health care». The theoretical basis of the above is the essay *On Liberty* of the father of liberalism John-Stuart Mill. But

on the very opposite of his political thought is Antonio Gramsci according to whom revolution is a «never fulfilled perfection» which is ever changing. However, it was Mill who wrote that «the true ancestors of the European nations [...] are not those from whose blood they are sprung, but those from whom they derive the richest portion of their inheritance. The battle of Marathon, even as an event in English history, is more important than the battle of Hastings. If the issue of the day had been different, the Britons and the Saxons might still have been wandering in the woods». The significance of sustainable democracy and its continuous struggle for survivor is condensed in John Dewey's phrase: «democracy is a fighting faith».

What unites Europe today (2012), says French philosopher André Glucksmann, is European civilization and western thought. Its characteristics are those that have been delivered to us by Socrates, Plato, Aristotle: the human being is not the measure for everything and it submits to failure and evil. Glucksmann reviews briefly European history and he finds only conflicts among Europeans, which in his opinion confirm a stillborn European Union. That Europe does not correspond to any intellectual, historical, philosophical, political standard. He reacts to the view that Europe today is a beacon of freedom and human rights. He believes, though, that Europe is still a ground of ideas although European thought is fragmented. Greece of 2012, he says, as an example of anti-Europeanism, was against Germany, for Serbia and often for Russia. However, the European Union saved Greece in the period of the great financial crisis (2010-2019) not only for geostrategic reasons but for sentimental reasons as well. Jean-Claude Juncker, in his 2019 farewell address said: «Nous avons redonné à la Grèce la dignité qu'il convient de lui donner.» A western European sentimentalism that has saved Greece since Friedrich Schiller wrote his «Die Götter Griechenlandes» (1788) and Percy Shelley his drama *Hellas* (1821).

In Europe, though, after a long period of philosophical dialectics between German and French philosophers, which was interrupted by the May 1968 events, it is about time for a new approach on civilization, on a new basis and by young intellectuals. In 1974, André Malraux explained that the cultural renaissance was not going to come by the technological advancements but by the «formation de l'homme» through the family and the nation, based on the models («type exemplaire») which will be created. This is what the ancient Greeks called *agoge* (education) and the search for *arete* (virtue). Of course, then, he looked toward the Soviet Union and China. «China and Greece ought to teach themselves from the profound wisdom of their ancient civilizations», wrote the Chinese president in 2019. But Camus, says, that European intellectuals should get away off the provincial conception of civilization and must have diverse and fertile ideas. Kastoriadis tried to search for a new road, that of ancient Greek city-states, focusing on ancient Greek political thought and practice.

The new direction of the European civilization must be a new reading of ancient Greek writings but in the light of French and German speaking thought in matters of civilization in a wider sense (politics, society, literature, science), without excluding English thought on parliamentarism and on other subjects as well as Italian thought on a number of issues, all of them independently of any color and its shades. It might be heard as a stereotype but the future of European civilization sought by the intellectuals of the 21st century must draw again from the ancient Greek thought as

well as from every dimension of the slogan «l'imagination prend le pouvoir» within a healthy and regulated capitalism. It must be like «lilacs out of the dead land». A new era in Europe with the European Union and in Greece after the end of the Greek *Metapolitefsis* period (1974-2019). Faithfully following Alber Camu's exhortation to observe the ancient Greek essence of the *metron* (moderation): «pour être assurés d'observer la mesure, seule maîtresse des fléaux.»

BIBLIOGRAPHY

- Althusser, Louis and Etienne Balibar and Nicos Poulantzas and Bernard Edelman. [Articles]. *Συζήτηση για το κράτος*. Σήμερα 6. Αθήνα: Αγώνας, 1980 και σε <<https://mpineiolibrary.espivblogs.net/files/2014/11/%CE%91%CE%BB%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AD%CF%81-%CE%9C%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%81-%CE%A0%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B6%CE%AC%CF%82-%CE%88%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%BC%CE%B1%CE%BD-%CE%A3%CF%85%CE%B6%CE%AE%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%BF%CF%82.pdf>>.
- Althusser, Louis. *Positions*. Paris: Éditions Sociales, 1976; Essentiel, 1982.
- Althusser, Louis. *Éléments d'autocritique*. Paris: Hachette, 1974.
- Arendt, Hannah. *The Origins of Totalitarianism* (1951). London: Penguin, 2017.
- Aristotle. *Politics*.
- Blanchet, Thomas and Lucas Chancel and Amory Gethin. «Why US Inequality is Higher Than Europe's.» *Project Syndicate*, 12 November 2019 at <<https://www.project-syndicate.org/commentary/europe-america-income-inequality-lessons-by-thomas-blanchet-et-al-2019-11>> = *Ναυτεμπορική*, 2 Δεκεμβρίου 2019, σ. 2.
- Butler, Eamonn. *Introduction to Capitalism*. London: The institute of Economic Affairs, 2018.
- Camus, Albert. «Exhortation aux médecins de la peste.» [1941]. Sous le titre «Les Archives de La Peste.» *Les Cahiers de La Pléiade*, 1947. *Œuvre Complètes*, II. Paris: Gallimard, 2006. <<http://catherinejordan.com/wp-content/uploads/2015/05/Exhortations-des-me%CC%81decins-de-la-peste-Albert-Camus.pdf>> = Αλμπέρ Καμύ. «Προτροπή στους γιατρούς της πανούκλας». *Το Βήμα*, 3 Μαΐου 2020, σ. Α24-25.

Camus, Albert. *Το μέλλον του ευρωπαϊκού πολιτισμού [L'avenir de la civilisation européenne]*. Συζήτηση στορογγυλής τραπέζης. [Αθήνα: 1955]. Αθήνα: Πατάκης, 2014.

Castoriadis, Cornelius. *Ce qui fait la Grèce*. 3 v. Paris: Seuil, 2011.

Castoriadis, Cornelius. *L'institution imaginaire de la société*. Paris: Seuil, 1975.

Καστοριάδης, Κορνήλιος. *Η Αρχαία Ελληνική Δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*. Αθήνα: Ύψιλον, 1999 1η έκδ. 1985. For a possible equivalent see “The Greek Polis and the Creation of Democracy” at https://blogs.newschool.edu/graduate-faculty-philosophy-journal/files/2020/10/Castoriadis_The-Greek-Polis-and-the-Creation-of-Democracy.pdf

Dewey, John. *Liberalism and Social Action* (1935). New York: Capricorn, 1963.

Eliot, T. S. *Notes towards the Definition of Culture* (1948). London: Faber & Faber, 1973

Farmer, Roger E. A. «Why We Need More Economists.» *Project Syndicate*, 8 October 2019 at <https://www.project-syndicate.org/commentary/why-we-need-more-economists-by-roger-farmer-2019-10> = *Ναυτεμπορική*, 24 Οκτωβρίου 2019, σ. 2.

Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. N. York: Free Press, 1992 and at <https://www.democraziapura.altervista.org/wp-content/uploads/2015/01/1992-Fukuyama.pdf>.

Glucksmann, André. «A Dark Vision of the Future of Europe.» *Der Spiegel*, 23 August 2012 at <https://www.spiegel.de/international/europe/philosopher-andre-glucksmann-a-dark-vision-of-the-future-of-europe-a-851266.html>.

Gramsci, Antonio. *Scritti Politici*. Vol. 1. *La guerra, la rivoluzione russa e i nuovi problemi del socialismo italiano, 1916-1919*. Roma, Editori Riuniti, 1967.

Gregoire, R. and F. Perlman. *Worker-Student Action Committees. France May '68*. Kalamazoo, Michigan, USA: Black and Red Book, [1969].

Jinping, Xi. «Εἴθε ἡ σοφία τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν νὰ φωτίσει τὸ μέλλον.» *Ἡ Καθημερινή*, 10 Νοεμβρίου 2019, σ. 2.

Juncker, Jean-Claude. « ‘L'Europe: une affaire de cœur’ - Discours du Président Jean-Claude Juncker au Parlement européen à l'occasion du débat sur le bilan de la Commission Juncker » at https://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-19-6145_fr.htm. 22 October 2019.

«Le grand retour de Marx. Pour comprendre le capitalisme d'aujourd'hui.» *Le Nouvelle Observateur*, no 2337, 20-26 août 2009.

Lenin, V. I. *The State and Revolution* (1917) at <https://www.marxists.org/ebooks/lenin/state-and-revolution.pdf>.

Malraux, André. «Malraux : la civilisation de la machine va finir...», entretien accordé à Cabell Bruce, *Paris-Match* [Paris], n° 1321, 31 août 1974 (L'entretien a d'abord paru en anglais dans *Newsweek* [New York], le 12 août 1974.) <https://malraux.org/11440-2/>.

Marx, Karl and Frederick Engels. *Manifesto of the Communist Party* (1848) σε <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Manifesto.pdf>.

Mill, John-Stuart. *On Liberty* (1859) at <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/liberty.pdf>.

Mill, John-Stuart. «Early Graecian History and Legend.» In *Dissertations and Discussions. Political, Philosophical, and Historical*, 2:283 (in the 2-volume 1859 London edition) or 2:363 (in the 5-volume 1873-1875 New York edition).

Παπανούτσος, Ευάγγελος Π. *Η κρίση του πολιτισμού μας*. Αθήνα: Φιλιππότης, 1978.

Picasso and Antiquity. Athens: Museum of Cycladic Art, 2019.

Plato. *Meno*.

Plato. *The Republic*.

Poulantzas, Nicos. *L'État, le pouvoir, le socialisme*. Paris: PUF, 1978

Reynolds, Chris. *Memories of May '68. France's Convenient Consensus*. Cardiff: University of Wales Press, 2011.

Schiller, Friedrich Von. «Die Götter Griechenlands» at <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/gedichte-schillers/highlights/die-goetter-griechenlands/> or https://www.uni-due.de/lyriktheorie/texte/1788_schiller.html.

Shelley, Percy. *Hellas* at <https://archive.org/details/hellasalyricald00garngoog/page/n9>.

Στύλλου, Μαρία και Κώστας Σαρρής και Μωσής Λίτσης και Σωτήρης Κοντογιάννης και Πάνος Γκαργκάνας. *Ο ελληνικός καπιταλισμός, η παγκόσμια οικονομία και η κρίση*. [Άρθρα, 1983-2010] Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2010.

16 - D. I. Loizos – Δ. Ι. Λοΐζος

They will live in the XXI century 1917-2017[USSR] (pamphlet). Moscow; Novosti, 1978.

2A

**THE FIVE BEAMS OF EUROPEAN CIVILIZATION
FOR THE 21ST CENTURY**

ANCIENT EUROPE AND MODERN EUROPE

In the first decades of the 21st century, the countries of Europe, the European Union and the surrounding countries, are facing very big political, economic and social challenges which may endanger their cultural foundations. No single country, union of countries or even countries of a geographical area can base their existence alone in political stability, economic prosperity and social peace without relying on the civilization and culture of their inhabitants, that is, in History in the broadest sense. The first concern of the Europeans, therefore, is the safeguarding of their civilization in order to preserve their identity as a specific human group on Earth. This perception does not seek to prove, for example, the superiority of Europeans over the inhabitants of other continents or of Muslims versus Christians or Hindus or Japanese versus Koreans and Chinese. Simply, in this case, it wants to emphasize the need for Europeans to understand and embrace once more in their History their civilization/cultural roots so that they are ready to face incidents, at least in the 21st century. It is necessary, therefore, for every inhabitant of Europe to ask himself who s/he is, what is his/her civilization/cultural past, how s/he can converse with neighbors and more distant inhabitants of other continents for common prosperity and happiness. Of course, this is a utopian dream, which though can be achieved gradually. Exactly as it happened with the continuous European peace since the end of World War II to date, which is considered to be the longest historically general peace on the European continent for millennia. As the basis of the above purposes the historical Five Beams of European civilization should be taken into consideration, those based on Greek values, the Roman administration, and the concept of love as expressed by Christianity and with its roots in the Jewish Old Testament. These Five Beams express the Europeans of the last three thousand years but they also originate faintly from the Neolithic inhabitants of the old continent.

European Union, Europe of Charlemagne, Roman Empire, Roman Republic, Ancient Greek Cities are phrases that each refer to a certain historical political, economic, social civilization/cultural come into being that happened on the European continent the last three millennia. But the term Ancient Europe is an oxymoron because it cannot as a whole be identified with any historical set of people in the same geographical space. In reality it represents all the people who lived during Antiquity from the islands of Ireland and Great Britain to the shores of the Black Sea and Asia Minor and also from Scandinavia to the Balearic Islands, Sicily, Crete and Cyprus. Moreover, historians geographically extend the concept of Ancient Europe to Syria-Phoenicia, Ancient Palestine and Egypt, thus including the entire Eastern Mediterranean. The commercial, political and military relations of those peoples with those who lived in the European space itself were historically so long and intense that they cannot be ignored in the discussion about Ancient Europe. Even today (2023), the political and diplomatic understanding and alliance between Greece, Cyprus, Egypt, Israel in the case of the containment of Asian danger is realized so easily, smoothly and effortlessly because in addition to common current interests it also points to the relationships that existed in Antiquity and which remain in the civilization/cultural thinking of these peoples. Therefore, there is no doubt that the concept of Ancient Europe exists in its historical dimension even when we recognize that there was a chaotic cultural difference between the North and the South of the European continent.

The two cultural speeds between Celts and Northern Europeans, on the one hand, and Greeks and Romans, on the other, have hindered the Europeans as well as the historians to see the people who lived in the European area in Antiquity even as a loose community, a human group that had at least commercial and civilization/cultural relations. One of the reasons is that scientific research has focused exclusively on the Greeks and Romans while the Celts and other peoples of Europe are considered separately as merely local prehistory of Britain, France, Scandinavia, Germany and of the other central and eastern European countries. Most Europeans and a number of historians believe that the History of Europe begins in the AD 8th century, after the continent had been flooded by New Peoples, the ancestors of today's inhabitants of western, central, northern and eastern Europe, and honor the Greco-Roman tradition as the civilization/cultural and administrative foundations upon which those peoples built modern Europe. Of course, no one can ignore this point of view but neither should overlook the historical and archaeological reality before it. Ancient Europe, therefore, the Europe that existed before the Franks, the Anglo-Saxons, the Allemani/ Allamani / Germans and the Slavs, does exist historically and can be studied as a historical and civilization / cultural whole with continuities and discontinuities.

Historic Ancient Europe was overrun during the Neolithic Age by people who first arrived in southeastern Europe from the fertile arc of the Ancient Near East but also at a later time from the Russian steppes. Through Asia Minor and the Aegean and later through eastern Europe these groups settled the whole of European continent. The first European civilization, as defined primarily by the invention and use of writing, was born in Minoan Crete during the 2nd millennium BC and together with the Mycenaean civilization, which followed, prevailed in the Greek lands. The Mycenaeans of the end of the 2nd millennium explored the entire Aegean and a large part of the shores of Eastern Mediterranean Sea, within which they developed important

commercial and administrative relations with other peoples. At the same time but also later, peoples living in the Balkan peninsula developed a large number of material cultures, without the use of writing. It was at the beginning of the Greek Archaic Age when the Greeks created philosophy and literature and during the Classical Age when they invented and implemented ancient Greek democracy in the administration of their City-states. Greek science and technology made great leaps during the Hellenistic Age while trade in the eastern Mediterranean flourished for centuries. Greek was for many centuries the common language of civilization and communication in Europe as well as in West Asia and Northeast Africa. Greek together with Latin continue to give new scientific words to today's European peoples. The Romans of the period of the Republic invented and implemented the good and sound administration of a single large state, the fundamental principles of which continued to be applied during the Roman imperial era. But north and west of the Alps, European metallurgists created their own material cultures while receiving contacts and civilization/cultural influences from the Greek and Roman worlds. All these elements can be fused in the fact that Ancient Europe is characterized by four human elements: the Greek philosopher and scientist, the Roman Consul, the Senator and the Emperor, the European metallurgist, and the European merchant. The overland merchant transported to western and central Europe wine, beautiful vessels and especially weapons while he brought from there to southern Europe metals as well as iron from the Baltic lands. The merchant of the sea, who was also a Phoenician, crossed the entire Mediterranean and transported goods from one of its ports to another. All these contacts indicate at least commercial and civilization/cultural exchanges between the peoples of the Mediterranean and the Europeans in general. It may be that the Greeks characterized those who did not speak Greek or did not have accepted Greek civilization as barbaric, a view shared to a certain extent by Romans even for some Greeks, but this does not mean that the current historical view of Ancient Europe cannot be different.

The historian views Ancient Europe and the Mediterranean in its relationship with today as a place of civilization/cultural exchanges, with continuities (e.g. language) and discontinuities (e.g. empires), and as a set of civilizations, which influence us to this day. European Civilization of the 21st century has civilization/cultural values that stem from Ancient Europe. Moderation (*metron*), beauty (*kállos*), reason (*logos*) are values that come from the ancient Greek tradition. Moderation, the avoidance of all exaggeration and fanaticism, must be applied on politics and the economy to social and religious life, to our daily living. It even includes the concept of tolerance or permissiveness. The British may be arrogant, the French excessively chauvinistic, the German a formalist and utterly dedicated to written rules, the Swede devoted to the principle of unanimity, the Spanish faithful in the Spanish language alone, the Italian either a gentleman or a delinquent to survive, the Greek ready to either abide by or break the rules to achieve the near impossible (either negatively or positively); Eastern Europeans willing to balance between authoritarianism and democratic institutions, the Finn tries to adapt his whole life to the climate of his country, and a Russian seeks his cultural identity and place among the Europeans. For the European survival in the World of the civilization/cultural poles of the Asian tribes, the Arab tribes, the North Americans and others, the cultural measure (*metron*) and its realization as a European cultural value is absolutely indispensable. The civilization/cultural chal-

lenge that Europe has to face in the 21st century precedes the political, the economic, and the social because neither the politician, nor the businessman, nor the common man can converse successfully with others Europeans and the rest of the people without realizing the European value of moderation (*metron*).

The second European value with Greek origin is beauty (*kállos*). The acceptance of ancient Greek beauty does not mean that the aesthetics of other peoples of the world are not acceptable or of minor importance. The European aesthetic culture has a timelessness which stems from Greek Antiquity. Besides the visual and philosophical perception of beauty (the physical, supernatural or miniature dimensions of the work, depending on the impression which had to cause), Greek vases, statues, jewelry, architecture, the urban planning and symmetry, the sensitivity or hardness that the work radiated as a whole, the appearance or disappearance of its details and generally the perception that the work of art is not an inanimate functional creation but has life. In the breath emitted by the ancient Greek creation, the fusion of its beauty takes place. Almost all artists, from the Roman copyists to the architects and illustrators of the Byzantine and western European churches and up to European painters, sculptors, micro-arts and even those dealing with the latest artistic currents, have been influenced by the Greek beauty, consciously or subconsciously, through their artistic training and education (*paideia*). The recognition of the ancient Greek beauty (*kállos*) as a European aesthetic value gives the present-day European citizen or whoever accepts it the same aesthetic civilization/cultural elevation.

Logos, that is, philosophy, literature, science, is the strongest ancient Greek cultural characteristic. All current European ideas, as well as many global ideas, can be traced back to the ancient Greek spirit. Any science of the 21st century hides seeds of ancient Greek thought. Human passions have been analyzed by the Ancient Greeks philosophically and literary and almost all modern thinkers and writers are inspired by those primary ideas. *Psyche* and psychology is a simple example of an ancient Greek idea which today has developed into a complete science. Characteristics of the Greek thought are abstraction, the infinite, the immaterial. The Greeks use the idea of Chaos (*Chaos/Khaos*), of the non-existent, to create brand new existing ideas such as justice and democracy. In reality, however, they are not interested in the political functioning of forms of justice and democracy, but in the ideas of law and democracy *per se*. It suffices therefore, the modern European to understand these ideas in order to be inspired and create his/her own new ideas based on the ancient Greek ones. Therefore, the measure, the beauty, the reason are three ancient Greek ideas, which constitute today's indispensable European values.

Precisely for these but also for their other ideas, the Romans admired the Greeks. Their own contribution in today's values of European Civilization is good and sound administration. The Greeks governed small cities or some even kingdoms, but never a vast territory, a vast state in the manner of the Roman administration. By the end of the Republic, the Romans had built a great solid political and military state, which was founded on its good and sound administration. The Senate and the Consuls and later several emperors created a solid body of legislation (codified in its final form by emperor Justinian) that applied throughout the Roman territory. Generations of military men were trained to be a powerful swift strike force anywhere in the Roman Republic or Empire. Hierarchy and discipline were cornerstones of the Roman

political system and military. What modern European law has not been influenced by the Roman, and what modern army does not have its foundations in the composition, hierarchy and functionality of the Roman? Roman power may have finally been overthrown, but those peoples who prevailed bowed to the wisdom of Roman law and the efficiency of Roman political and military administration.

Roman legislation and administration were called upon to deal with the effects of a religion whose basic principle was love for God, for yourself, for your neighbor and even for your enemy. With its rapid spread, Christianity shook the foundations of the Roman state because with its teachings it destroyed the basic principle of absolute faith in the Roman leader (Senate, Consul, Emperor), on which the Roman administration was based. Only the emperor Constantine (the Great), the founder of Constantinople, understood the importance of embracing and accepting Christianity as a means of maintaining the Roman state in the East (later the Byzantine Empire as named by historians). Although Christianity has been considered as the beginning and one of the main causes of the collapse of the Western Roman Empire, its gradual universal acceptance by the inhabitants of Europe and also by the New Peoples who came to Europe from Asia makes it today another pillar of European Civilization. Because as such Christianity belongs to the end of Ancient Europe, it became the religious connecting link of the Europeans of the Middle Ages, of Charlemagne in the West and the Byzantine Empire in the East.

So today's Europe, today's European Union and the states connected to it and their citizens base their existence and future on the civilization/cultural values that stem from the Ancient Europe of the Ancient Worlds. Moderation (*metron*), beauty (*kállos*), reason (*logos*), legislation and good and sound administration as well as the idea of Christian love condense the experience and European thought of three thousand years of European Antiquity, from prehistory to the fall of the Roman Empire, and constitute its luminous Five Beams (*pentaktis*). It is this quintet that characterizes today's European Civilization without underestimating or wanting to set aside other cultures and ideas of our world. It is, however, an all rounded civilization idea which the Europeans promote and propose as a way of governing and living in the present and future world. It is at the discretion of the European Union and European citizens to preserve and safeguard the Five Beams (*pentaktis*) of European Civilization for future generations of Europeans and the rest of the world. In expectancy of the good to happen!

SUGGESTED BIBLIOGRAPHY

(to be studied in the order below)

On Greek Moderation (metron)

Heraclitus. *Fragments*. Penguin Classics. 2003.

Mathiesen, Aleksandra. “METPON, METPION, METPIOTHΣ. Greek Concepts of Measure.” *Ethics in Progress* 5 (2014), no. 2, pp. 37-56 at <<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/eip/article/view/9362/9066>>.

On Greek Beauty (kállos)

Celkyte, Aiste. “Ancient Aesthetics.” *Internet Encyclopedia of Philosophy* at <<https://iep.utm.edu/ancient-aesthetics/>>.

Montemayor, Alicia Garcia. “Beauty in Greece. Aspects of origins and developments.” at

<https://www.academia.edu/15210004/Beauty_in_Greece_Aspects_of_origins_and_developments>.

On Greek Literature, Philosophy, Historiography, Science (logos)

Saïd, Suzanne and Monique Trédé. *A Short History of Greek Literature*. First published in French, 1990. London: Routledge, 1999.

Romilly, Jacqueline de. *A Short History of Greek Literature*. First published in French, 1900. The University of Chicago Press, 1985.

Graham, Jacob N. “Ancient Greek Philosophy.” *Internet Encyclopedia of Philosophy* at <<https://iep.utm.edu/ancient-greek-philosophy/>>.

Sedley, David Ed. *The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy*. University of Cambridge, 2003.

Luce, T. James. *The Greek Historians*. Routledge 1997.

Grant, Michael. *Greek And Roman Historians. Information and Misinformation.* Routledge, 1995.

Taub, Liba. *Ancient Greek And Roman Science. A Very Short Introduction.* Oxford 2023.

Rihll, T. E. *Greek Science.* Oxford University, 1999.

Kotsanas, Kostas. *Ancient Greek Technology. The Inventions of the Ancient Greeks.* Pyrgos, Greece: Kotsanas, 2013. Bilingual English-Greek ed. (sold by Amazon)

On Roman State and Administration

Lendon, J. E. *Empire of Honour. The Art of Government in the Roman World.* Oxford University Press, 1997.

Mackay, Christopher. *Ancient Rome. A Military and Political History.* Cambridge University Press, 2004.

Mary Beard. *SPQR: A History of Ancient Rome.* Profile Books, 2015.

On Christianity and Love

Guite, Malcolm. *What Do Christians Believe?* New York: Walker, 2008

Brady, Bernard V. *Christian Love.* Georgetown University Press, 2003.

* * *

1B

ΟΙ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Επιγραμματικές σκέψεις

«Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι σε παρακμή», είναι μία ρήση που ακούγεται συχνά σε τωρινές συζητήσεις. Μελετάμε σήμερα την Αρχαία Ευρώπη, την ιστορία της και τον πολιτισμό της και θαυμάζουμε τα επιτεύγματα του παρελθόντος αλλά πάντα στο μυαλό μας κυκλοφορεί η σκέψη: «και τι σχέση μπορεί να έχει αυτό το μακρινό παρελθόν με το παρόν, την σημερινή Ευρώπη»; Και, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται η απάντηση να είναι αρνητική –καμιά– ή, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς παραδεχόμαστε ότι οι πολιτισμικές βάσεις της σημερινής Ευρώπης και του Δυτικού κόσμου πηγάζουν από την ελληνορωμαϊκή Αρχαιότητα. Αλλά ας αναλύσουμε λίγο περισσότερο αυτή την σχέση με επίκεντρο την πολιτική και τον πολιτισμό. Κάνοντας ένα άλμα από τους αρχαίους χρόνους στο σήμερα, θα συσχετίσουμε την ανθρώπινη εμπειρία στην ευρωπαϊκή Αρχαιότητα με την Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα. Θα δώσουμε μια πιθανή απάντηση ή κατεύθυνση στο ερώτημα, ποιο είναι το μέλλον του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Η τελευταία κοινωνικοπολιτική επανάσταση στην Ευρώπη συνέβη τον Μάιο του 1968 στην Γαλλία, και αναφερόμαστε στην πραγματική διάσταση των γεγονότων και όχι στην μετέπειτα μυθολογία. Τους τελευταίους τρεις αιώνες, η Γαλλία υπήρξε φυτώριο νέων ιδεών και πεδίο κοινωνικοπολιτικής συγκρούσεως του εκάστοτε παλαιού καθεστώτος με νέες ριζοσπαστικές ιδεολογίες και πολιτικές τάσεις. Από το μέσο του 20^{ου} αιώνα, η ευρωπαϊκή Αριστερά διαδήλωσε τις πολιτικές και κοινωνικές της απόψεις με αποκορύφωση τα γεγονότα του Μαΐου 1968 στην Γαλλία αλλά και σε άλλες δυτικοευρωπαϊκές πόλεις. Άρα, το κεντρικό σημείο αναφοράς στις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα και στην επίδραση που αυτές είχαν στις αρχές του 21^{ου} αιώνα δεν μπορεί παρά να είναι οι κομμουνιστικές και σοσιαλιστικές ιδεολογίες της εποχής αλλά και τα πολιτικά φαντάσματα του προηγούμενου αιώνα, ο φασισμός, ο ναζισμός και γενικά ο ολοκληρωτισμός, σε αντιπαράθεση φυσικά με μια συντηρητική ή προοδευτική Δεξιά στην Δυτική Ευρώπη.

Στην Αρχαιότητα, η Ευρώπη δοκίμασε την βασιλεία/ηγεμονία, την ολιγαρχία και την δημοκρατία και μάλιστα ο Αριστοτέλης έγραψε την πραγματεία του για τα πολιτικά συστήματα μέχρι την εποχή του και κατέληξε στο δικό του συμπέρασμα. Στην Κλασική αλλά και στην Ελληνιστική Εποχή του αρχαιοελληνικού κόσμου, η

δημοκρατία, υπό διάφορες μορφές, δοκιμάστηκε στις ελληνικές Πόλεις της Μεσογείου αλλά και της κυρίως Ελλάδας, πολλές φορές παράλληλα με ολιγαρχίες ή ηγεμονίες ή βασιλείες. Μέχρι, λοιπόν, τον 20^ο αιώνα και με εξαίρεση κυρίως τις ιταλικές πόλεις της Αναγεννήσεως στην Ευρώπη ως πολιτικό σύστημα είχε επικρατήσει η βασιλεία/ηγεμονία. Ήταν τότε, στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, που άρχισε να αναδύεται ο ολοκληρωτισμός υπό την μορφή του φασισμού και του ναζισμού υποστηριζόμενος από τον λαό, το πλήθος των Ευρωπαίων αγροτών και εργατών. Παράλληλα, αλλά με προϊστορία περισσότερη του ενός αιώνα, οι σοσιαλιστικές ιδέες, επί διαφόρων βάσεων και διαφόρων αποχρώσεων, αποκρυσταλλώθηκαν στην ίδρυση και εδραίωση της κομμουνιστικής Σοβιετικής Ενώσεως (ΕΣΣΔ), στην δεκαετία του 1920. Η φτώχεια που επικρατούσε ανάμεσα στους εργάτες στην βιομηχανική Αγγλία, η φτώχεια των αγροτών και εργατών στην Κεντρική και Νότια Ευρώπη αλλά και οι πολιτικές προσδοκίες ορισμένων αρχηγών των αγροτοεργατικών κινήματων έδωσαν σάρκα και οστά στα ολοκληρωτικά καθεστώτα/κράτη που εγκαταστάθηκαν στην Ιταλία, στην Ρωσία (μετέπειτα Σοβιετική Ένωση, ΕΣΣΔ) και στην Γερμανία του Μεσοπολέμου. Οι προσδοκίες των μαζών που υποστήριζαν την ανάδυση των καθεστώτων ήταν πολύ μεγάλες γιατί και οι υποσχέσεις των αρχηγών και της αυλής τους ήταν πολύ μεγάλες και ελκυστικές. Στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα και για διαφορετικούς λόγους κάθε φορά, η Ευρώπη αιματοκυλίστηκε σε δύο παγκοσμίους πολέμους και πριν το μέσο του αιώνα, το άστρο του φασισμού στην Ιταλία και του ναζισμού στην Γερμανία έσβησαν ως προάγγελοι ενός καλύτερου μέλλοντος για τις μάζες. Η ουδέτερη στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο Ισπανία διατήρησε για αρκετά χρόνια ακόμη το απολυταρχικό της καθεστώς στην μεταπολεμική Ευρώπη. Το μόνο κράτος που διατήρησε τις ελπίδες ορισμένης μερίδας του πλήθους και των διανοουμένων στην Ευρώπη για ένα καλύτερο αύριο ήταν η Σοβιετική Ένωση. Η διακυβέρνηση της μεταξύ 1922 και 1953 υπό τον Ιωσήφ Στάλιν (Τζουγκασβίλι) και από μία υπό διαμόρφωση κομματική νομενκλατούρα, ανάμεσα στην οποία η διαφορετική γνώμη με τον Γενικό Γραμματέα του κόμματος (Στάλιν) κατέληγε σε αυτόματη σύλληψη και εκτέλεση (σταλινικές εκκαθαρίσεις), σταδιακά έγειρε ερωτήματα ανάμεσα στους διανοούμενους αλλά και σε στελέχη των Κομμουνιστικών Κομμάτων της Ευρώπης, ως προς το πόσο συμβατή ήταν η σοβιετική διακυβέρνηση με τις σοσιαλιστικές /κομμουνιστικές αρχές των Καρόλου Μαρξ και Βλαδίμηρου Λένιν (Ουλιάνοφ). Συνεπώς, με κέντρο την Γαλλία άρχισε, από την μία πλευρά, μία αμφισβήτηση του σοβιετικού δρόμου για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού αλλά, και από την άλλη, μία σθεναρή υποστήριξη αυτού του δρόμου με φιλοσόφους, όπως ο Πωλ Σαρτρ, να επιμένουν στην χρήση βίας για την επιβολή των κομμουνιστικών ιδεών.

Τα γραπτά ορισμένων διανοουμένων του 20^{ου} αιώνα, όπως η Χάνα Άρεντ, ο Λουί Αλτουσέρ, ο Νίκος Πουλαντζάς και ο Κορνήλιος Καστοριάδης, εκφράζουν την ιδεολογική κριτική των πολιτικών συστημάτων του περασμένου αιώνα. Η Χάνα Άρεντ ανέλυσε κριτικά τον ολοκληρωτισμό με τις μορφές του ναζισμού και του κομμουνισμού. Ανάμεσα σε πολλούς άλλους διανοούμενους, κυρίως από την Γαλλία, επικριτές του υπαρκτού σοσιαλισμού, των θεωριών και των πρακτικών του, ήταν και ο Αλτουσέρ με τον Πουλαντζά, οι οποίοι βάδισαν επάνω στα αγνάρια του Λενινισμού για να εξορθολογίσουν θεωρητικά την εφαρμογή των σοσιαλιστικών/κομμουνιστικών ιδεών στην λειτουργία του κράτους. Ο Αλτουσέρ αποδέχεται ότι το κράτος και η λειτουργία του είναι ένας καταπιεστικός μηχανισμός αλλά εισαγάγει και την άποψη των

ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους. Εκείνος που οδήγησε την συζήτηση λίγο πιο πέρα όμως ήταν ο Πουλαντζάς. Κατά το Πουλαντζά, το κράτος πρέπει να θεωρείται ως σχέση μεταξύ τάξεων και ταξικών μερίδων αλλά και η εξουσία είναι μία σχέση, εξαιτίας της επεκτάσεως του κράτους στην καθημερινότητα (κοινωνική ασφάλιση, αστυνομικό, ψυχιατρικό, δικαστικό πλέγμα ελέγχου). Επίσης, ο Πουλαντζάς τονίζει ότι ο σοσιαλισμός θα είναι δημοκρατικός ή δεν θα είναι σοσιαλισμός. Όμως, στην όλη αυτή θεωρητική συζήτηση περί εξουσίας και κράτους, αυτός ο οποίος απομακρύνθηκε ήταν ο Καστοριάδης. Στην αρχή, πολέμησε το σοβιετικό καθεστώς ως γραφειοκρατικό καπιταλισμό μέσα από το περιοδικό *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* (1948-1967). Αργότερα, ανέπτυξε τις απόψεις του στο βιβλίο *Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας* (1975), στο οποίο υποστηρίζει ότι οποιαδήποτε κοινωνική αλλαγή προέρχεται από το τίποτα (ex nihilo, το αρχαιοελληνικό Χάος) διότι η ίδια η κοινωνία καθορίζει την πορεία και την εξέλιξή της χωρίς προηγούμενη προδιαγραμμένη κατεύθυνση. Απορρίπτει και την καπιταλιστική και την κομμουνιστική κοινωνία και γενικά τον μαρξισμό ως ιδεολογία και πράξη διότι δεν είναι παρά δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Ψάχνοντας, λοιπόν, έναν άλλο δρόμο για την θέσμιση της κοινωνίας έστρεψε την προσοχή του στο αρχαιοελληνικό πρότυπο της εξουσίας και στην αυτονομία των ελληνικών Πόλεων. Συνεπέρανε, μάλιστα, ότι η αρχαιοελληνική Πόλη βασίστηκε στους μικρεμπόρους και όχι στην δουλεία, στην γεωγραφική θέση του ελλαδικού χώρου ή στην φάλαγγα των οπλιτών. Όπως συνέβη και με τις ιταλικές πόλεις της Αναγεννήσεως, η αυτονομία ήταν χαρακτηριστικό των ελληνικών Πόλεων της Αρχαιότητας. Στην τελική ανάλυση της θεωρίας του δεν προτείνει να μιμηθούμε την πολιτική οργάνωση των Πόλεων αλλά να εμπνευσθούμε από αυτήν για την δημιουργία μίας νέας μορφής δημοκρατικού πολιτεύματος. Όμως, είναι πολύ ενδιαφέρον ότι μετά από την ευρωπαϊκή ιστορική εμπειρία της βασιλείας/ηγεμονίας, ολοκληρωτισμού και δυτικοευρωπαϊκής δημοκρατίας μέσα στους αιώνες του ιστορικού γίνεσθαι, ένας Ευρωπαίος διανοούμενος επιστρέφει στο αρχαιοελληνικό παρελθόν, στην εμπειρία της λειτουργία των Πόλεων μέσω της θεσπίσεως νόμων από αυτόνομες κοινότητες και για την πολιτική, κοινωνική, και οικονομική λειτουργία τους.

Συνεπώς, με την ιδέα αυτή του Καστοριάδη να μελετήσουμε πάλι την λειτουργία των ελληνικών Πόλεων για να σκεφθούμε το ευρωπαϊκό πολιτικό, κοινωνικό, και οικονομικό μέλλον, επανέρχεται στην θεωρητική πολιτειακή σκηνή του 21^{ου} αιώνα η ελληνική Αρχαιότητα. Διότι, η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1989-1990 στην Ανατολική Ευρώπη και στην Σοβιετική Ένωση αλλά και ο μετασχηματισμός της Κίνας σε καπιταλιστικό κομμουνισμό επαναφέρει στο προσκήνιο το καίριο ερώτημα του 20^{ου} αιώνα: ποιο θα είναι το επιθυμητό ή επικρατούν πολιτειακό σύστημα στην Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα; Τουλάχιστον σήμερα (2020) φαίνεται να είναι η δυτικοευρωπαϊκού τύπου κοινοβουλευτική δημοκρατία. Στην πραγματικότητα, ο Καστοριάδης μας ζητά να σκεφθούμε ένα άλλο δημοκρατικό σύστημα από την σημερινή τυπική κοινοβουλευτική δημοκρατία. Η σκέψη του επικεντρώνεται στο γεγονός ότι οι ίδιες οι κοινωνίες πρέπει να θεσμοθετούν τους νόμους τους αλλά ταυτοχρόνως να μπορούν και να τους αλλάζουν οποιαδήποτε στιγμή μέσα από διαδικασίες συμμετοχικής δημοκρατίας. Τέλος πάντων, στον πολύπλοκο κόσμο του 21^{ου} αιώνα απαιτείται να ληφθούν υπόψιν και πολλές άλλες παράμετροι για να καθορισθεί επακριβώς το επιθυμητό πολίτευμα.

Η δεύτερη γέφυρα που πρέπει να θεωρήσουμε ανάμεσα στον Αρχαίο Ευρωπαϊκό κόσμο και στην σημερινή Ευρώπη είναι ο πολιτισμός. Το κεντρικό πρόσωπο στην συζήτησή μας είναι ο Αλμπέρ Καμύ. Ο Καμύ, αρνητής του χριστιανισμού, μαρξισμού, και υπαρξισμού έρχεται στην Αθήνα το 1955 και μιλάει και συζητάει για το μέλλον του ευρωπαϊκού πολιτισμού με Έλληνες διανοούμενους της εποχής. Από μια καλή συγκυρία, ο ποιητής Ανδρέας Εμπειρικός ηχογραφεί σε μαγνητόφωνο την ανταλλαγή απόψεων σε εκείνη την συνάντηση. Με την εισήγηση του Ευάγγελου Παπανούτσου, ο οποίος αργότερα έγραψε για την κρίση του πολιτισμού, αρχίζει η ανταλλαγή θέσεων γύρω από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και το μέλλον του. Αν και στις συζητήσεις δεν υπάρχει παρά περιστασιακή σύνδεση του αρχαιοελληνικού κόσμου με την πολιτισμική κατάσταση στην τότε μεταπολεμική Ευρώπη, διαφαίνονται τα θέματα που απασχολούσαν τον Καμύ και τους Έλληνες διανοούμενους. Ο Καμύ ισχυρίζεται ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι πλουραλιστικός, μια ποικιλομορφία σκέψεων, αντιθέσεων, αντιτιθέμενων αξιών, ατέρμονης διαλεκτικής.

Ορισμένα από τα θέματα που συζητούνται παρακάτω αναφέρονται ή συμπεραίνονται από την συζήτηση. Το πρώτο ζήτημα, λοιπόν, που τίθεται ως αξία του ευρωπαϊκού πολιτισμού είναι αυτό του μέτρου. Το κλασσικό μέτρο, υποστηρίζει ο Καμύ, ήταν στον ελληνικό κόσμο η αναγνώριση της αντιφάσεως και η υποστήριξή της με κάθε δύναμη. Το μέτρο αποτελεί το αποτέλεσμα μιας κοινής προσπάθειας. Άλλο ζήτημα είναι αυτό του κάλλους. Το αρχαιοελληνικό κάλλος έρχεται στο σήμερα και τοποθετείται δίπλα στην σύγχρονη ζωγραφική, γλυπτική, εικαστική εγκατάσταση και εμπνέει τελικά τους σημερινούς καλλιτέχνες. Χαρακτηριστική είναι έκθεση (2019-2020) που έγινε στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στην Αθήνα με έργα του Πάμπλο Πικάσσο και αρχαιοελληνικά έργα από τα οποία εμπνεύσθηκε. Ένα άλλο θέμα στο πεδίο της αρχαιοελληνικής αλλά και λατινικής ποιήσεως είναι τα πάθη που ταλανίζουν τους ανθρώπους διαχρονικά και τα οποία τέθηκαν για πρώτη φορά ως πανανθρώπινα ζητήματα από τους αρχαίους τραγικούς συγγραφείς. Τα θέματα αυτά επανέρχονται κάθε τόσο στην επικαιρότητα μέσα από σημερινά κείμενα μυθοπλασίας, θεατρικά έργα, κινηματογραφικές ταινίες κλπ και ζητούν από τους σημερινούς συγγραφείς τους να τα σκεφθούν και να αναζητήσουν απαντήσεις. Ένα τέταρτο αρχαιοελληνικό θέμα είναι η επιστημονική σκέψη. Ο Αριστοτέλης, ο Πλάτωνας αλλά και πολλοί άλλοι φιλόσοφοι/επιστήμονες του ευρωπαϊκού αρχαίου κόσμου έθεσαν τα θεμέλια, τις βασικές αρχές επιστημονικής σκέψεως, επάνω στα οποία οικοδομήθηκαν οι σημερινές επιστήμες από την ιστορία μέχρι την πολιτική επιστήμη, την αστρονομία, την φυσική, την βιολογία και τόσες άλλες μαζί με τα παρακλάδια τους. Βέβαια, αυτό το οποίο πρέπει να πιστώσουμε στην Αρχαία Ρώμη είναι η βάση της λειτουργίας και της δομής της σημερινής ευρωπαϊκής δημοκρατίας. Το ρωμαϊκό δίκαιο αποτελεί την βάση των σημερινών ευρωπαϊκών δικαίων με κέντρο την γερμανική και την γαλλική δικονομία αλλά και επάνω στο οποίο θεμελιώθηκαν πολιτειακά δημοκρατικά συστήματα. Στις συζητήσεις με τον Καμύ, ο Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας θέτει το ερώτημα του κατά πόσον μπορούμε σήμερα (1955) να επαναλάβουμε παραφρασμένη την ρήση του Ισοκράτη από τον *Πανηγυρικό* του και να πούμε ότι Ευρωπαίος είναι όποιος μετέχει στην ευρωπαϊκή παιδεία. Νομίζω ότι σήμερα (2020), θα το αποδεχόμασταν με μεγαλύτερη βεβαιότητα από ό,τι τότε (1955). Βέβαια, το 1946, ο ποιητής Τ. Σ. Έλιοτ μιλούσε ήδη για την ενότητα της

ευρωπαϊκής κουλτούρας και με συνδετική ουσία τον Χριστιανισμό συσχέτισε την αρχαία ελληνική, λατινική και εβραϊκή κουλτούρα με την ενοποιημένη κουλτούρα, νικητών και ηττημένων, της μεταπολεμικής Ευρώπης.

Η μελέτη, λοιπόν, της ιστορίας, αρχαιολογίας και πολιτισμού του αρχαίου ευρωπαϊκού κόσμου δίνει την δυνατότητα κατανόησης και της Αρχαιότητας αλλά και πλευρών του σημερινού κόσμου. Οι πολιτικοί, οι επιχειρηματίες, οι επιστήμονες αλλά και το μορφωμένο κοινό πρέπει να γνωρίζουν γενικά και ειδικά θέματα της Αρχαιότητας όχι για να διδαχθούν, με την στενή έννοια, από αυτά αλλά για να τα χρησιμοποιήσουν ως ανθρώπινη εμπειρία και πιθανά πρότυπα για σημερινές ιδέες και εφαρμογές. Η ιστορία δεν μπορεί να διδάξει διότι δεν πρόκειται να επαναληφθούν τα ίδια γεγονότα στο μέλλον. Όμως, μπορεί να αποτελέσει και αποτελεί χρήσιμη ανθρώπινη εμπειρία για το σήμερα. Συνεπώς, επιστρέφοντας στον Καμύ και στους συνομιλητές του στην Αθήνα, αναζωπυρώνεται το ερώτημα για το μέλλον του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Τα στοιχεία που στοιχειοθετούν σήμερα τον πολιτισμό της ηπείρου μας μπορούν να συνοψισθούν σε ορισμένα βασικά σημεία. Οι αρχαιότεροι κάτοικοι της ηπείρου έχουν αποκτήσει ανθρώπινη εμπειρία τουλάχιστον 3000 ετών στους ίδιους γεωγραφικούς χώρους. Στην μακρόχρονη ιστορία της Ευρώπης υπήρξαν δύο τουλάχιστον περίοδοι αναγέννησης του ευρωπαϊκού πολιτισμού μετά τον αρχαίο ελληνικό και τον ρωμαϊκό πολιτισμό. Η πρώτη ήταν η αρχή του ονομαζόμενου από τους ιστορικούς δυτικού (Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης) Μεσαίωνα και ανατολικού Μεσαίωνα (Βυζαντίου ή Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας), χωρίς να συμεριζόμαστε την σκοταδιστική αντίληψη ορισμένων ιστορικών για αυτούς τους χρόνους. Η δεύτερη ήταν η Αναγέννηση, δηλαδή η επισταμένη μελέτη των αρχαίων συγγραφέων και η σκέψη και συζήτηση επί των πονημάτων τους. Την αρχή μίας πιθανής τρίτης θα μπορούσε ίσως να διακρίνει κανείς στο τέλος του 20^{ου} αιώνα μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την ανατολή της παγκοσμιοποίησης. Δηλαδή, *Το Τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*, όπως πιο πρόσφατα το επανέλαβε ο Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας Φράνσις Φουκουγιάμα. Η θέση της Ευρώπης στον Κόσμο έχει αλλάξει. Αν και η ευρωπαϊκή πολιτική και οικονομική ενοποίηση είναι ακόμη στα σπάργανα, η κοινωνική ενοποίηση έχει προχωρήσει πάρα πολύ. Είναι η πρώτη φορά στην ευρωπαϊκή ιστορία που ο ένας Ευρωπαίος αρχίζει να γνωρίζει τον άλλον καλύτερα και από κοντά. Η ευκολία των μετακινήσεων για σπουδές, εργασία, αναψυχή αλλά και η μόνιμη κατοίκηση σε άλλη χώρα από αυτή που έζησε ο/η Ευρωπαίος/α και παρά τις μεταξύ τους διαφορές, έχουν αρχίσει να δημιουργούν λαούς που αλληλοκατανοούνται, τουλάχιστον στα στοιχειώδη. Ολόκληρη η ήπειρος διαπνέεται πια από έναν άνεμο δημοκρατίας, με κάποιες επιφυλάξεις στην ανατολική της πλευρά αλλά με τις περισσότερες χώρες να έχουν τελείως απαλλαγεί από λογοκρισία και αυταρχισμό. Ο κοινός πια πολιτισμός/κουλτούρα (αξίες), που περιλαμβάνει και την ηλεκτρονική ανταλλαγή (Διαδίκτυο) εικόνων, απόψεων και ιδεών, είναι εμφανής ενώ μεταφράζεται πολύ γρήγορα (εάν χρειάζεται) από την μία χώρα στις άλλες και γίνεται κτήμα όλων των Ευρωπαίων.

Στην Ελλάδα, οι διανοούμενοι της Άκρας Αριστεράς ήταν βέβαιοι ότι ο καπιταλισμός δεν θα ξεπερνούσε την κρίση του τέλους του 20^{ου} αιώνα που είχε αρχίσει την δεκαετία του 1970 σε παγκόσμιο επίπεδο και υποστήριζαν μέσα από άρθρα τους ότι ο σοσιαλισμός έπρεπε να έρθει από τα κάτω και η πιο επιτυχημένη σοσιαλιστική

περίοδος στην ιστορία ήταν το σταλινικό καθεστώς. Όλοι οι μελετητές του καπιταλιστικού συστήματος βεβαιώνουν ότι υπήρξαν και θα υπάρχουν κρίσεις. Μέχρι τώρα ο καπιταλισμός κατάφερε να αντεπεξέλθει σε όλες τις κρίσεις του ακόμη και στις πιο καταστροφικές, όπως ήταν οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι του 20^{ου} αιώνα. Από την άλλη, ο υπαρκτός σοσιαλισμός/κομμουνισμός δεν μπόρεσε να υπερπηδήσει την πρώτη του μεγάλη κρίση και κατέρρευσε ή μετεξελίχθηκε σε διαφορετικό πολιτικό σύστημα, σε λιγότερο από έναν αιώνα. Ο οικονομολόγος Ρότζερ Ε. Α. Φάρμερ επιβεβαιώνει ότι οι καπιταλιστικές αγορές δεν είναι τέλειες αλλά επιβραβεύουν, στην Ευρώπη τουλάχιστον, διαχρονικά τις ανθρώπινες ιδέες και προσπάθειες και ίσως μπορέσουν να απελευθερώσουν τους ανθρώπους από την φτώχεια. Ιδανικά, γράφει, σε μία κοινωνία όπου η πρωταρχική προτεραιότητα θα ήταν η μείωση της ανισότητας, το επιθυμητό σύστημα θα ήταν σοσιαλιστικό ή κομμουνιστικό. Αλλά τέτοιες προσπάθειες στην Σοβιετική Ένωση και στην Μαρξική Κίνα απέτυχαν. Κανείς δεν θυμήθηκε 100 χρόνια μετά την Ρωσική Επανάσταση (1917) να ανοίξει την κάψουλα με την επιγραφή «Να ανοιχτεί το 2017» που έθαψαν με επίσημη τελετή οι μαθητές της Μόσχας το 1967 και περιείχε επιστολή προς τους απογόνους τους για να μπορέσουν εκείνοι «να συγκρίνουν τα όνειρά τους [το 1967] με την πραγματικότητα [του 2017]». Παρ' όλα αυτά, μήπως πρέπει να ξαναδιαβάσουμε με κριτικό μάτι τον Μαρξ ως μελετητή του καπιταλισμού; Παρά τα προβλήματα στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, το σύστημα των αγορών άντεξε και δείχνει ότι υπήρξε αποτελεσματικό στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων κυρίως επειδή λειτουργεί εντός πολιτικών και θεσμικών συστημάτων που εξελίσσονται καθώς οι υπεύθυνοι χαράξεως πολιτικής μαθαίνουν από τα λάθη τους. «Κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα, οι δυτικές δημοκρατίες εξέλιξαν συστήματα πολιτικών δικαιωμάτων που επέτρεπαν στους εργαζόμενους και στους πολίτες της μεσαίας [οικονομικής] τάξεως να μοιράζονται τα οφέλη των αγορών». Συνεπώς, δεν υπήρχε κανένας λόγος να ανατρέψουν τις δημοκρατίες ή να αναζητήσουν καλύτερη ζωή σε άλλα κοινωνικά συστήματα. Η συνταγή, όμως, για την μείωση της οικονομικής ανισότητας ανάμεσα στους πολίτες πρέπει να είναι η ευρωπαϊκή, αυτή των πολιτικών αναδιανομής, όπως «οι εθνικοί κατώτατοι μισθοί, η μεγαλύτερη προστασία των εργαζομένων και η ελεύθερη πρόσβαση στη δημόσια εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη». Η θεωρητική βάση όλων αυτών είναι το *Περί ελευθερίας* του πατριάρχη του φιλελευθερισμού Τζων-Στιούαρτ Μιλλ. Στον αντίποδα των πολιτικών σκέψεων του, οι απόψεις του κομμουνιστή Αντόνιο Γκράμσι, κατά τον οποίον η επανάσταση είναι μια «ουδέποτε εκπληρωμένη τελειότητα» που συνεχώς μεταβάλλεται. Ο Μιλλ, όμως, ήταν αυτός που έγραψε ότι «οι πραγματικοί πρόγονοι των εθνών της Ευρώπης δεν είναι αυτοί με τους οποίους [τα έθνη] έχουν κοινούς δεσμούς αίματος, αλλά αυτοί από τους οποίους προέρχεται το πλουσιότερο τμήμα της [πολιτιστικής τους] κληρονομιάς. [...] Εάν το αποτέλεσμα [στην μάχη του Μαραθώνα] ήταν διαφορετικό, οι [πρόγονοί μας] οι Βρετόνοι και οι Σάξονες ίσως ακόμη να περιφέρονταν [άγριοι] στα δάση». Επίσης, η σημασία της διατήρησης της δημοκρατίας αλλά και ο συνεχής αγώνας για την επιβίωσή της συμπυκνώνονται στην φράση του Τζων Ντιούι: «Η δημοκρατία είναι μια αγωνιζόμενη πίστη».

Αυτό που ενώνει τους Ευρωπαίους σήμερα (2012), λέει ο Γάλλος φιλόσοφος Αντρέ Γκλυζμάν, είναι ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός και ο δυτικός τρόπος σκέψης. Τα χαρακτηριστικά του είναι αυτά που μας παρέδωσαν ο Σωκράτης, ο Πλάτων, ο Αρι-

στοτέλης: ο άνθρωπος δεν είναι το μέτρο για όλα και υποκύπτει στην αποτυχία και στο κακό. Ο Γκλυξμάν κάνει μια μικρή ανασκόπηση όλης της ευρωπαϊκής ιστορίας και δεν βρίσκει παρά συγκρούσεις ανάμεσα στους Ευρωπαίους, οι οποίες κατά την γνώμη του επιβεβαιώνουν μία θνησιγενή «Ευρωπαϊκή Ένωση». Η Ευρώπη αυτή δεν αντιστοιχεί σε κανένα διανοητικό, ιστορικό, φιλοσοφικό, πολιτικό πρότυπο. Αντιδρά στην άποψη ότι η Ευρώπη σήμερα είναι φάρος ελευθερίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πιστεύει, όμως, ότι η Ευρώπη είναι ακόμη πεδίο ιδεών αλλά η ευρωπαϊκή σκέψη είναι αποσπασματική. Η Ελλάδα του 2012, λέει, ως παράδειγμα αντι-Ευρωπαϊσμού, ήταν εναντίον της Γερμανίας, υπέρ της Σερβίας και συχνά υπέρ της Ρωσίας. Όμως, η Ευρωπαϊκή Ένωση έσωσε την Ελλάδα την εποχή της μεγάλης οικονομικής κρίσεως (2010-2019), βεβαίως εξαιτίας γεωστρατηγικών λόγων αλλά οπωσδήποτε και για συναισθηματικούς λόγους. Ο Ζαν-Κλωντ Γιούνγκερ, στην αποχαιρετιστήρια ομιλία του το 2019 είπε: «ξαναδώσαμε στην Ελλάδα την αξιοπρέπεια που της αρμόζει». Ένας δυτικοευρωπαϊκός συναισθηματισμός που σώζει την Ελλάδα συνεχώς από την εποχή που ο Φρίντριχ Σίλερ έγραψε το ποίημα «Οι θεοί της Ελλάδος» (1788) και ο Πέρσου Σέλλευ το δράμα του «Ελλάς» (1821).

Στην Ευρώπη, όμως, μετά την μακροχρόνια φιλοσοφική διαλεκτική ανάμεσα σε Γερμανούς και Γάλλους φιλοσόφους, την οποία διέκοψαν τα γεγονότα του Μαΐου 1968, είναι καιρός να αρχίσει μία νέα προσέγγιση πολιτισμού, σε νέα πια βάση και από νέους διανοούμενους. Το 1974, ο Αντρέ Μαλρώ εξηγούσε ότι η πνευματική αναγέννηση δεν θα έρθει με την τεχνολογική πρόοδο αλλά με την διαμόρφωση του ανθρώπου μέσα από την οικογένεια και το έθνος, από τα πρότυπα που θα δημιουργηθούν. Δηλαδή, την αγωγή των Αρχαίων Ελλήνων αλλά και την αναζήτηση της αρετής. Βέβαια, τότε, εκείνος έβλεπε προς την Σοβιετική Ένωση και την Κίνα. «Η Κίνα και η Ελλάδα οφείλουν να διδαχθούν από την βαθιά σοφία των αρχαίων πολιτισμών τους», έγραψε ο Κινέζος πρόεδρος το 2019. Ίσως πρέπει, όπως λέει ο Καμύ, οι Ευρωπαίοι διανοούμενοι να ξεφύγουν από την επαρχιώτικη αντίληψη για τον πολιτισμό, δηλαδή πρέπει να έχουν αναμειγμένες και γόνιμες σκέψεις. Ο Καστοριάδης προσπάθησε να διερευνήσει έναν νέο δρόμο, αυτό των ελληνικών Πόλεων, επικεντρώνοντας την προσοχή του στην αρχαιοελληνική πολιτική σκέψη και πρακτική.

Η νέα κατεύθυνση του ευρωπαϊκού πολιτισμού θα πρέπει να είναι μια νέα ανάγνωση των αρχαιοελληνικών κειμένων αλλά υπό το φως της γαλλόφωνης και γερμανόφωνης σκέψεως σε ζητήματα πολιτισμού υπό την ευρεία έννοια (πολιτική, κοινωνία, λογοτεχνία, επιστήμη και πολλά άλλα), χωρίς να παραλειφθεί η αγγλική σκέψη επί του κοινοβουλευτισμού και άλλων ζητημάτων αλλά και η ιταλική επάνω σε μία σωρεία θεμάτων, όλες ανεξαρτήτως χρώματος και αποχρώσεων. Αν και θα ακουστεί κοινότυπο, το μέλλον του ευρωπαϊκού πολιτισμού που θα επιδιώξουν οι διανοούμενοι του 21^{ου} αιώνα πρέπει να αντλήσει πάλι από την αρχαιοελληνική σκέψη αλλά και σε όλο του το εύρος από το σύνθημα «l'imagination prend le rounoir», σε έναν υγιή και ρυθμιζόμενο από νομικό πλαίσιο καπιταλισμό. Πρέπει να είναι σαν «πασχαλιές μέσα από τη νεκρή γη». Μια νέα εποχή για την Ευρώπη με την Ευρωπαϊκή Ένωση και για την Ελλάδα μετά τον τέλος της περιόδου της ελληνικής Μεταπολίτευσης (1974-2019). Πιστοί στην προτροπή του Αλμπέρ Καμύ: «να είστε σίγουροι πως τηρείτε το μέτρο, το μόνο ικανό να ελέγξει κάθε λογής μάλιστα».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Althusser, Louis and Etienne Balibar and Nicos Poulantzas and Bernard Edelman. [Άρθρα]. *Συζήτηση για το κράτος*. Σήμερα 6. Αθήνα: Αγώνας, 1980 και σε <<https://mpineiolibrary.espivblogs.net/files/2014/11/%CE%91%CE%BB%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AD%CF%81-%CE%9C%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%81-%CE%A0%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B6%CE%AC%CF%82-%CE%88%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%BC%CE%B1%CE%BD-%CE%A3%CF%85%CE%B6%CE%AE%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%BF%CF%82.pdf>>.

Althusser, Louis. *Θέσεις*. (1964-1975). Αθήνα: Θεμέλιο, 1999.

Althusser, Louis. *Στοιχεία αυτοκριτικής*. (1974). Αθήνα: Πολύτυπο, 1983.

Arendt, Hannah. *Οι απαρχές του Ολοκληρωτισμού [The Origins of Totalitarianism]*. Αθήνα: Νησίδες, 2017.

Αριστοτέλης. *Πολιτικά*.

Αυτοί θα ζήσουν τον XXI αιώνα 1917-2017[ΕΣΣΔ] (φυλλάδιο). Μόσχα: Νόβοστι, 1978.

Blanchet, Thomas and Lucas Chancel and Amory Gethin. «Why US Inequality Is Higher Than Europe's.» *Project Syndicate*, 12 November 2019 at <<https://www.project-syndicate.org/commentary/europe-america-income-inequality-lessons-by-thomas-blanchet-et-al-2019-11>> = *Ναυτεμπορική*, 2 Δεκεμβρίου 2019, σ. 2.

Butler, Eamonn. *Εισαγωγή στον καπιταλισμό [Introduction to Capitalism]*. Αθήνα: Εκδόσεις Φιλελεύθερος, 2020.

Dewey, John. *Φιλελευθερισμός και κοινωνική δράση [Liberalism and Social Action]* (1935). Αθήνα: Πόλις, 2019.

- Έλιοτ, Τ. Σ. *Σημειώσεις για τον ορισμό της κουλτούρας [Notes towards the Definition of Culture]* (1948). Αθήνα: Πλέθρο, 1980.
- Farmer, Roger E. A. «Why We Need More Economists.» *Project Syndicate*, 8 October 2019 at <<https://www.project-syndicate.org/commentary/why-we-need-more-economists-by-roger-farmer-2019-10>> = *Ναυτεμπορική*, 24 Οκτωβρίου 2019, σ. 2.
- Glucksmann, André. «A Dark Vision of the Future of Europe.» *Der Spiegel*, 23 August 2012 σε <<https://www.spiegel.de/international/europe/philosopher-andre-glucksmann-a-dark-vision-of-the-future-of-europe-a-851266.html>>.
- Gramsci, Antonio. *Σοσιαλισμός και κουλτούρα [Scritti Politici. Vol. 1]*. Αθήνα: Στοχαστής, 1982.
- Gregoire, R. and F. Perlman. *Worker-Student Action Committees. France May '68*. Kalamazoo, Michigan, USA: Black and Red Book, [1969].
- Juncker, Jean-Claude. «‘L'Europe: une affaire de cœur’ - Discours du Président Jean-Claude Juncker au Parlement européen à l'occasion du débat sur le bilan de la Commission Juncker» at <https://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-19-6145_fr.htm>. 22 October 2019.
- Καμύ, Αλμπέρ. *Το μέλλον του ευρωπαϊκού πολιτισμού [L'avenir de la civilisation européenne]*. Συζήτηση στρογγυλής τραπέζης. [Αθήνα: 1955]. Αθήνα: Πατάκης, 2014.
- Καμύ, Αλμπέρ. «Προτροπή στους γιατρούς της πανούκλας» (1941). *Το Βήμα*, 3 Μαΐου 2020, σ. Α24-25. Albert Camus. «Exhortation aux médecins de la peste.» Sous le titre «Les Archives de La Peste.» *Les Cahiers de la Pléiade*, 1947. *Œuvre Complètes*, II. Paris: Gallimard, 2006. <<http://catherinejourdan.com/wp-content/uploads/2015/05/Exhortations-des-me%CC%81decins-de-la-peste-Albert-Camus.pdf>>.
- Καστοριάδης, Κορνήλιος. *Η Αρχαία Ελληνική Δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*. Αθήνα: Ύψιλον, 1999. 1η έκδ. 1985.
- Καστοριάδης, Κορνήλιος. *Η Ελληνική Ιδιαιτερότητα. Σεμινάρια 1982-1984 (Ce qui fait la Grèce)*. 3 τόμοι. Αθήνα: Κριτική, 2007-2011.
- Καστοριάδης, Κορνήλιος. *Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας [L'institution imaginaire de la société]*. Αθήνα: Κέδρος, 2010.
- «Le grand retour de Marx. Pour comprendre le capitalisme d'aujourd'hui.» *Le Nouvelle Observateur*, n° 2337, 20-26 août 2009.

- Λένιν, Β. Ι. *Κράτος και επανάσταση* (1917) σε <https://www.marxists.org/ellinika/archive/lenin/works/1917/staterev/VI_Lenin_Kratos_kai_epanastash_greek.pdf>.
- Malraux, André. «Malraux : la civilisation de la machine va finir...», entretien accordé à Cabell Bruce, *Paris-Match* [Paris], n° 1321, 31 août 1974, p. 38-40. (L'entretien a d'abord paru en anglais dans *Newsweek* [New York], le 12 août 1974.) <<https://malraux.org/11440-2/>>.
- Μαρξ, Καρλ και Φρίντριχ Ένγκελς. *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος (1848)* σε <<https://www.marxists.org/ellinika/archive/marx/works/1848/comman/index.htm>>.
- Mill, John-Stuart. *Περί ελευθερίας. [On Liberty]* (1859). Αθήνα: Ηριδανός, 2018.
- Mill, John-Stuart. «Early Graecian History and Legend.» In *Dissertations and Discussions. Political, Philosophical, and Historical*, 2:283 (in the 2-volume 1859 London edition) or 2:363 (in the 5-volume 1873-1875 New York edition).
- Παπανούτσος, Ευάγγελος Π. *Η κρίση του πολιτισμού μας*. Αθήνα: Φιλιππότης, 1978.
- Πικάσσο και Αρχαιότητα*. Αθήνα: Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2019.
- Πλάτων. *Μένων*.
- Πλάτων. *Πολιτεία*.
- Πουλαντζάς, Νίκος. *Το κράτος, η εξουσία ο σοσιαλισμός [L'État, le Pouvoir, le Socialisme]*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1984.
- Reynolds, Chris. *Memories of May '68. France's Convenient Consensus*. Cardiff: University of Wales Press, 2011.
- Schiller, Friedrich Von. *Μπαλάντες και άλλα ποιήματα*. Αθήνα: Διώνη, 2005.
- Shelley, Percy. *Ελλάς [Hellas]*. Αθήνα: Μπάυρον, 1972.
- Στύλλου, Μαρία και Κώστας Σαρρής και Μουσής Λίτσης και Σωτήρης Κοντογιάννης και Πάνος Γκαργκάνας. *Ο ελληνικός καπιταλισμός, η παγκόσμια οικονομία και η κρίση*. [Άρθρα, 1983-2010] Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο, 2010.
- Τσιμπίγκ, Σι. «Είθε η σοφία των αρχαίων πολιτισμών να φωτίσει το μέλλον.» *Η Καθημερινή*, 10 Νοεμβρίου 2019, σ. 2.

34 - D. I. Loizos – Δ. Ι. Λοΐζος

Fukuyama, Francis. *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος [The End of History and the Last Man]*. Αθήνα: Λιβάνης, 1992.

2B

Η ΠΕΝΤΑΚΤΙΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΓΙΑ ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΥΡΩΠΗ

Ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα, οι χώρες της Ευρώπης, με κεντρικό πυρήνα την Ευρωπαϊκή Ένωση, αντιμετωπίζουν πολύ μεγάλες πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές προκλήσεις οι οποίες τελικά μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο τα πολιτισμικά τους θεμέλια. Καμία χώρα, ένωση χωρών αλλά και χώρες μιας γεωγραφικής περιοχής δεν είναι δυνατόν να βασίσουν την ύπαρξή τους μόνο σε πολιτική σταθερότητα, οικονομική ευμάρεια και κοινωνική ειρήνη χωρίς αυτές να στηρίζονται στον πολιτισμό των κατοίκων τους, δηλαδή στην Ιστορία με την πιο ευρεία έννοια. Το πρώτο μέλημα των Ευρωπαίων, λοιπόν, είναι η διαφύλαξη του πολιτισμού τους για να διατηρήσουν και την ταυτότητά τους ως συγκεκριμένη ανθρώπινη ομάδα στην Υδρόγειο. Η αντίληψη αυτή δεν επιδιώκει να αποδείξει, λόγου χάριν, την ανωτερότητα των Ευρωπαίων έναντι κατοίκων άλλων ηπείρων ή των μουσουλμάνων έναντι των χριστιανών ή των ινδουιστών ή των Ιαπώνων έναντι των Κορεατών ή των Κινέζων. Απλώς, στην προκειμένη περίπτωση, θέλει να τονίσει την ανάγκη των Ευρωπαίων να κατανοήσουν και να ενστερνισθούν για μία ακόμη φορά στην Ιστορία τους τις πολιτισμικές τους ρίζες για να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν συμβάντα, τουλάχιστον κατά τον 21ου αιώνα. Είναι απαραίτητο, συνεπώς, να αναρωτηθεί ο κάθε κάτοικος της Ευρώπης ποιος είναι, ποιο είναι το πολιτισμικό του παρελθόν, πώς μπορεί να συνομιλήσει με γείτονες και μακρινότερους κατοίκους άλλων ηπείρων για την κοινή ευημερία και ευτυχία. Φυσικά και πρόκειται για ένα ουτοπικό όνειρο, το οποίο όμως μπορεί να επιτευχθεί σταδιακά. Ακριβώς όπως συνέβη με την ειρήνη από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι σήμερα στην Ευρώπη, η οποία θεωρείται η μακροβιότερη ιστορικά γενική ειρήνη στην ευρωπαϊκή ήπειρο εδώ και χιλιετίες. Ως

βάση των ανωτέρω σκοπών πρέπει συνεπώς να ληφθεί υπόψιν η ιστορική πεντακτίς του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αυτή που εδράζεται στις ελληνικές αξίες, στην ρωμαϊκή διοίκηση, και στην έννοια της αγάπης όπως την εκφράζει ο Χριστιανισμός αλλά και με τις ρίζες του στην εβραϊκή Παλαιά Διαθήκη. Η πεντακτίς αυτή εκφράζει τους Ευρωπαίους των τελευταίων τριών χιλιάδων χρόνων αλλά και πηγάζει αμυδρά και από τους νεολιθικούς κατοίκους της γηραιάς ηπείρου.

Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρώπη του Καρλομάγνου, Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, Ρωμαϊκή Δημοκρατία, Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις είναι φράσεις που παραπέμπουν η κάθε μία σε ορισμένο ιστορικό πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι που συνέβη στην ευρωπαϊκή ήπειρο τις τελευταίες τρεις χιλιετίες. Όμως ο όρος Αρχαία Ευρώπη είναι οξύμωρος διότι δεν μπορεί ολόκληρος να ταυτισθεί με κανένα ιστορικό σύνολο ανθρώπων στον ίδιο γεωγραφικό χώρο. Στην πραγματικότητα, εκφράζει όλους τους ανθρώπους οι οποίοι ζούσαν κατά την Αρχαιότητα από τα νησιά της Ιρλανδίας και της Μεγάλης Βρετανίας μέχρι και τις ακτές του Ευξείνου Πόντου και την Μικρά Ασία αλλά και από την Σκανδιναβία μέχρι τις Βαλεαρίδες Νήσους, την Σικελία, την Κρήτη και την Κύπρο. Επίσης, οι ιστορικοί μακραίνουν γεωγραφικά την έννοια της Αρχαίας Ευρώπης μέχρι την Συριο-Φοινίκη, την Αρχαία Παλαιστίνη και την Αίγυπτο, περικλείοντας έτσι και ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο. Οι εμπορικές, πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις των λαών αυτών με όσους ζούσαν στον καθεαυτό ευρωπαϊκό χώρο υπήρξαν τόσο μακροχρόνιες και έντονες που δεν μπορούν να αγνοηθούν στην συζήτηση για μια Αρχαία Ευρώπη. Μάλιστα, ακόμη και σήμερα (2023), η πολιτική και διπλωματική συνεννόηση και συμμαχία ανάμεσα σε Ελλάδα, Κύπρο, Αίγυπτο, Ισραήλ για την περίπτωση ανασχέσεως ασιατικού κινδύνου πραγματοποιείται τόσο εύκολα, ομαλά και αβίαστα διότι εκτός από τα κοινά τρέχοντα συμφέροντα δείχνει και προς τις σχέσεις που υφίσταντο στην Αρχαιότητα και οι οποίες παραμένουν στην πολιτισμική σκέψη αυτών των λαών. Συνεπώς, δεν μπορεί παρά να υφίσταται η έννοια της Αρχαίας Ευρώπης στην ιστορική της διάσταση ακόμη και όταν αναγνωρίσουμε ότι υπήρχε χαώδης πολιτισμική διαφορά ανάμεσα στον Βορρά και στον Νότο της ηπείρου.

Οι δύο πολιτισμικές ταχύτητες μεταξύ Κελτών και Βορείων Ευρωπαίων, από την μία πλευρά, και Ελλήνων και Ρωμαίων, από την άλλη, έχουν εμποδίσει τους Ευρωπαίους αλλά και τους ιστορικούς να δουν τους ανθρώπους που ζούσαν στον ευρωπαϊκό χώρο στην Αρχαιότητα ως μία χαλαρή έστω κοινότητα, ένα ανθρώπινο σύνολο το οποίο είχε τουλάχιστον εμπορικές και πολιτισμικές σχέσεις. Ένας από τους λόγους είναι ότι το επιστημονικό βάρος της έρευνας έχει πέσει αποκλειστικά στους Έλληνες και στους Ρωμαίους ενώ οι Κέλτες και οι άλλοι λαοί της Ευρώπης ξεετάζονται συνήθως ξεχωριστά ως απλώς τοπική προϊστορία της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Σκανδιναβίας, της Γερμανίας και των άλλων κεντρικών και ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών. Οι περισσότεροι Ευρωπαίοι αλλά και πολλοί ιστορικοί θεωρούν ότι η Ιστορία της Ευρώπης αρχίζει τον 8ο μ.Χ. αιώνα, αφότου η ήπειρος είχε κατακλυσθεί από Νέους Λαούς, τους προγόνους των σημερινών κατοίκων της δυτικής, κεντρικής, βόρειας και ανατολικής Ευρώπης, και απλώς τιμούν την ελληνορωμαϊκή παράδοση ως τα πολιτισμικά και διοικητικά θεμέλια επάνω στα οποία έκτισαν την σημερινή Ευρώπη οι λαοί

εκείνοι. Φυσικά και κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει αυτή την άποψη αλλά και δεν θα πρέπει να παραβλέψει την ιστορική και αρχαιολογική πραγματικότητα. Η Αρχαία Ευρώπη, λοιπόν, αυτή που υφίστατο πριν από τους Φράγκους, Αγγλοσάξονες, Γερμανούς και Σλάβους, όντως υφίσταται ιστορικά και μπορεί να μελετηθεί ως ιστορικό και πολιτισμικό όλον με συνέχειες και ασυνέχειες.

Η ιστορική Αρχαία Ευρώπη κατακλύσθηκε κατά την Νεολιθική Εποχή από ανθρώπους που έφθασαν πρώτα στην νοτιοανατολική Ευρώπη από το εύφορο τόξο της Αρχαίας Εγγύς Ανατολής αλλά και σε ύστερο χρόνο από τις ρωσικές στέπες. Μέσω της Μικράς Ασίας και του Αιγαίου αλλά και αργότερα μέσω της ανατολικής Ευρώπης οι ομάδες αυτές εποίκησαν ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Ο πρώτος ευρωπαϊκός πολιτισμός, όπως ορίζεται κυρίως από την δημιουργία και χρήση γραφής, γεννήθηκε στην Μινωική Κρήτη κατά την Β' χιλιετία π.Χ. και μαζί με τον Μυκηναϊκό, ο οποίος ακολούθησε, επικράτησαν στον ελλαδικό χώρο. Οι Μυκηναίοι του τέλους της Β' χιλιετίας π.Χ. εξερεύνησαν ολόκληρο το Αιγαίο και μεγάλο μέρος της Μεσογείου Θάλασσης, εντός της οποίας ανέπτυξαν σημαντικές εμπορικές αλλά και διοικητικού είδους σχέσεις με τους άλλους λαούς. Την ίδια εποχή αλλά και αργότερα, λαοί που διαβίωναν στην Χερσόνησο του Αίμου (Βαλκάνια) ανέπτυξαν μεγάλο αριθμό υλικών πολιτισμών, χωρίς την χρήση γραφής. Ήταν στην αρχή της ελληνικής Αρχαϊκής Εποχής όταν οι Έλληνες δημιούργησαν φιλοσοφία και λογοτεχνία και κατά την Κλασική Εποχή όταν εφηύραν και εφήρμοσαν την αρχαία ελληνική δημοκρατία στην διοίκηση των Πόλεων τους. Η ελληνική επιστήμη και τεχνολογία πραγματοποιήσαν άλματα κατά την Ελληνιστική Εποχή ενώ το εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο άνθιζε για αιώνες. Η ελληνική έγινε για πολλούς αιώνες η κοινή γλώσσα πολιτισμού και επικοινωνίας στην Ευρώπη αλλά και στην Δυτική Ασία και βορειοανατολική Αφρική. Η ελληνική μαζί με την λατινική συνεχίζουν να δίνουν νέες επιστημονικές λέξεις στους σημερινούς ευρωπαϊκούς λαούς. Οι Ρωμαίοι της περιόδου της Δημοκρατίας εφηύραν και εφήρμοσαν την χρηστή διοίκηση ενός ενιαίου μεγάλου κράτους, οι θεμελιώδεις αρχές του οποίου συνέχισαν να εφαρμόζονται και κατά την ρωμαϊκή αυτοκρατορική εποχή. Όμως βόρεια και δυτικά των Άλπεων, οι Ευρωπαίοι μεταλλουργοί δημιουργούσαν τους δικούς τους υλικούς πολιτισμούς ενώ δέχονταν επαφές αλλά και πολιτισμικές επιρροές από τον ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο. Όλα αυτά τα στοιχεία μπορεί να συμπυκνωθούν στο γεγονός ότι την Αρχαία Ευρώπη την χαρακτηρίζουν τέσσερα ανθρώπινα στοιχεία: ο Έλληνας φιλόσοφος και επιστήμονας, ο Ρωμαίος Ύπατος, Συγκλητικός και Αυτοκράτορας, ο Ευρωπαίος μεταλλουργός, και ο Ευρωπαίος έμπορος. Ο έμπορος της ξηράς πήγαινε στην δυτική και κεντρική Ευρώπη κρασί, όμορφα αγγεία και ιδιαίτερα όπλα ενώ μετέφερε από εκεί στην νότια Ευρώπη μέταλλα αλλά και ήλεκτρο από την Βαλτική. Ο έμπορος της θάλασσας, που ήταν και Φοίνικας, διέσχισε ολόκληρη την Μεσόγειο για να μεταφέρει εμπορεύματα από το ένα λιμάνι της στο άλλο. Όλες αυτές οι επαφές σηματοδοτούν τουλάχιστον εμπορικές και πολιτισμικές ανταλλαγές ανάμεσα στους λαούς της Μεσογείου και στους Ευρωπαίους γενικά. Μπορεί οι Έλληνες να χαρακτηρίζαν όσους δεν μιλούσαν ελληνικά ή δεν είχαν δεχθεί τον ελληνικό πολιτισμό ως βαρβάρους, άποψη την οποία συμμερίζονταν ως ένα βαθμό και οι Ρωμαίοι ακόμη και για κάποιους Έλληνες, αλλά αυτό δεν

σημαίνει ότι η σημερινή ιστορική θεώρηση της Αρχαίας Ευρώπης δεν μπορεί να είναι διαφορετική.

Ο ιστορικός της Αρχαίας Ιστορίας βλέπει την Αρχαία Ευρώπη και την Μεσόγειο στην σχέση της με την σημερινή Ευρώπη ως χώρο πολιτισμικών ανταλλαγών, με συνέχειες (λ.χ. γλώσσα) και ασυνέχειες (λ.χ. αυτοκρατορίες), και ως σύνολο πολιτισμών, οι οποίοι μας επηρεάζουν έως σήμερα. Ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός του 21ου μ.Χ. αιώνα έχει πολιτισμικές αξίες οι οποίες πηγάζουν από την Αρχαία Ευρώπη. Το μέτρον, το κάλλος, ο λόγος είναι αξίες που προέρχονται από την αρχαιοελληνική παράδοση. Το μέτρον, η αποφυγή κάθε υπερβολής και φανατισμού, πρέπει να εφαρμόζεται από την πολιτική και την οικονομία μέχρι την κοινωνική και θρησκευτική ζωή αλλά στην καθημερινή μας ζωή. Περιλαμβάνει μάλιστα και την έννοια της ανοχής ή ανεκτικότητας. Ο Βρετανός μπορεί να είναι υπερόπτης, ο Γάλλος υπερβολικά σωβινιστής, ο Γερμανός τυπολάτρης και απόλυτα προσηλωμένος στους γραπτούς κανόνες, ο Σουηδός αφοσιωμένος στην αρχή της ομοφωνίας, ο Ισπανός πιστός στην ισπανική και μόνο γλώσσα, ο Ιταλός είτε κύριος είτε παραβάτης για να επιβιώσει, ο Έλληνας τηρεί ή παραβαίνει τους κανόνες για να επιτύχει το σχεδόν ακατόρθωτο (είτε αρνητικά είτε θετικά), οι ανατολικοευρωπαίοι ισορροπούν ανάμεσα στον αυταρχισμό και στους δημοκρατικούς θεσμούς, ο Φιλανδός προσπαθεί να προσαρμόσει ολόκληρη την ζωή του στο κλίμα της χώρας του, και ο Ρώσος αναζητά την πολιτισμική του ταυτότητα και θέση ανάμεσα στους Ευρωπαίους. Για την ευρωπαϊκή επιβίωση στον Κόσμο των πολιτισμικών πόλων των ασιατικών φυλών, των αραβικών φυλών, των Βορειοαμερικανών και άλλων, το πολιτισμικό μέτρον και η συνειδητοποίηση του ως ευρωπαϊκή πολιτισμική αξία είναι εκ των ουκ άνευ. Η πολιτισμική πρόκληση που έχει να αντιμετωπίσει η Ευρώπη στον 21ο αιώνα προηγείται και της πολιτικής, και της οικονομικής, και της κοινωνικής διότι δεν μπορεί ούτε ο πολιτικός, ούτε ο επιχειρηματίας ούτε ο απλός άνθρωπος να συνομιλήσει επιτυχώς με τους άλλους Ευρωπαίους και τους υπόλοιπους λαούς χωρίς να έχει συνειδητοποιήσει την ευρωπαϊκή αξία του μέτρου.

Η δεύτερη ευρωπαϊκή αξία με ελληνική καταγωγή είναι το κάλλος. Η αποδοχή του αρχαιοελληνικού κάλλους δεν σημαίνει ότι η αισθητική άλλων λαών του κόσμου ή άλλων ιστορικών εποχών δεν είναι αποδεκτή ή ήσσονος σημασίας. Η ευρωπαϊκή αισθητική κουλτούρα έχει μια διαχρονικότητα η οποία πηγάζει από την ελληνική Αρχαιότητα. Τα ελληνικά αγγεία, τα αγάλματα, η κοσμηματοποιία, η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία εκτός από την οπτική και την φιλοσοφική αντίληψη του κάλλους (δηλαδή τις φυσικές, υπερφυσικές ή μικρογραφικές διαστάσεις του έργου, ανάλογα με την εντύπωση την οποία έπρεπε να προκαλέσει), εμπεριέχουν την συμμετρία, την ευαισθησία ή σκληρότητα που εξέπεμπε το έργο ως σύνολο, την εμφάνιση ή εξαφάνιση των λεπτομερειών του και γενικά την αντίληψη ότι το έργο δεν είναι άψυχο λειτουργικό δημιούργημα αλλά έχει ζωή. Στην ανάσα αυτή που εκπέμπει το αρχαιοελληνικό δημιούργημα έχει πραγματοποιηθεί η σύντηξη του κάλλους του. Σχεδόν όλοι οι καλλιτέχνες, από τους Ρωμαίους αντιγραφείς μέχρι τους αρχιτέκτονες και εικονογράφους των Βυζαντινών και των δυτικοευρωπαϊκών εκκλησιών και μέχρι τους Ευρωπαίους ζωγράφους, τους γλύπτες, τους μικροτέχνες ακόμη και όσοι ασχολούνται

με τα πιο πρόσφατα καλλιτεχνικά ρεύματα, έχουν επηρεασθεί από το ελληνικό κάλλος, συνειδητά ή υποσυνείδητα, μέσω της εκπαίδευσής και παιδείας τους. Η αναγνώριση του αρχαιοελληνικού κάλλους ως ευρωπαϊκής αισθητικής αξίας προσδίδει στον σημερινό Ευρωπαίο πολίτη ή σε όποιον την αποδέχεται την ίδια αισθητική πολιτισμική ανάταση.

Ο λόγος, δηλαδή φιλοσοφία, λογοτεχνία, επιστήμη, αποτελούν το ισχυρότερο αρχαιοελληνικό πολιτισμικό γνώρισμα. Όλες οι σημερινές ευρωπαϊκές ιδέες αλλά και πολλές παγκόσμιες ανάγονται στο αρχαιοελληνικό πνεύμα. Οποιαδήποτε επιστήμη του 21ου αιώνα κρύβει σπέρματα της αρχαιοελληνικής σκέψης. Τα ανθρώπινα πάθη έχουν αναλυθεί από τους Αρχαίους Έλληνες φιλοσοφικά και λογοτεχνικά και σχεδόν όλοι οι σύγχρονοι στοχαστές και λογοτέχνες ανατρέχουν σε εκείνες τις πρωτογενείς ιδέες. Ψυχή και ψυχολογία είναι ένα απλό παράδειγμα αρχαιοελληνικής ιδέας που εξελίχθηκε σε μία ολοκληρωμένη σήμερα επιστήμη. Χαρακτηριστικό αυτής της σκέψης των Ελλήνων είναι η αφαίρεση, το αχανές, το άυλο. Οι Έλληνες χρησιμοποιούν την ιδέα του Χάους, του μη υπαρκτού, για να δημιουργήσουν ολοκαίνουργιες υπαρκτές ιδέες, όπως η δικαιοσύνη και η δημοκρατία. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν τους ενδιαφέρει η πολιτική λειτουργία μορφών δικαιοσύνης και δημοκρατίας αλλά η ιδέα αυτή καθαυτή του δικαίου και της δημοκρατίας. Αρκεί, λοιπόν, ο σημερινός Ευρωπαίος να κατανοήσει τις ιδέες αυτές για να εμπνευσθεί και να δημιουργήσει δικές του νέες ιδέες βασισμένες στις αρχαιοελληνικές. Συνεπώς, τον μέτρον, το κάλλος, ο λόγος είναι τρεις αρχαιοελληνικές ιδέες, οι οποίες αποτελούν σημαντικότερες σημερινές ευρωπαϊκές αξίες.

Ακριβώς για αυτές αλλά και για άλλες ιδέες τους, οι Ρωμαίοι θαύμαζαν τους Έλληνες. Η δική τους όμως συμβολή στις σημερινές αξίες του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού είναι η χρηστή διοίκηση. Οι Έλληνες διοικούσαν μικρές Πόλεις ή και βασιλεία αλλά ποτέ με τον τρόπο διοικήσεως κράτους των Ρωμαίων. Προς το τέλος της εποχής της Δημοκρατίας, οι Ρωμαίοι είχαν οικοδομήσει ένα στιβαρό μεγάλο κράτος από πολιτικής και στρατιωτικής απόψεως, το οποίο ήταν θεμελιωμένο στην χρηστή διοίκησή του. Η Σύγκλητος και οι Ύπατοι και αργότερα αρκετοί αυτοκράτορες δημιούργησαν μία σταθερή νομοθεσία (κωδικοποιήθηκε στην τελική της μορφή από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό) η οποία εφαρμόζόταν σε ολόκληρη την ρωμαϊκή επικράτεια. Οι γενεές των στρατιωτικών ήταν έτσι εκπαιδευμένες ώστε να αποτελούν ισχυρή δύναμη ταχείας κρούσεως οπουδήποτε στην Ρωμαϊκή Δημοκρατία ή Αυτοκρατορία. Η ιεραρχία και η πειθαρχία αποτελούσαν ακρογωνιαίους λίθους του ρωμαϊκού πολιτικού συστήματος και στρατού. Ποιο σύγχρονο ευρωπαϊκό δίκαιο δεν έχει επηρεασθεί από το ρωμαϊκό και ποιος σημερινός στρατός δεν έχει άραγε τις βάσεις του στην σύνθεση, στην ιεραρχία και στην λειτουργικότητα του ρωμαϊκού; Μπορεί τελικά η ρωμαϊκή ισχύς να καταλύθηκε αλλά εκείνοι οι λαοί που επικράτησαν υποκλίθηκαν στην σοφία του ρωμαϊκού δικαίου και στην αποτελεσματικότητα της πολιτικής και στρατιωτικής διοικήσεως.

Η ρωμαϊκή νομοθεσία και διοίκηση κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν κατά την λειτουργία τους τις επιπτώσεις μια θρησκείας, της οποίας η βασική αρχή λεγόταν

αγάπη προς τον θεό, τον εαυτό μας και τον πλησίον μας. Με την ραγδαία εξάπλωσή του, ο Χριστιανισμός συντάρραξε τα θεμέλια του ρωμαϊκού κράτους διότι με τις διδασκαλίες του κατέλυε την βασική αρχή της απόλυτης πίστεως στον Ρωμαίο αρχηγό (Συγκλητικό, Ύπατο, Αυτοκράτορα), επάνω στην οποία βασιζόταν η ρωμαϊκή διοίκηση. Μόνο ο αυτοκράτορας (Μέγας) Κωνσταντίνος, ο ιδρυτής της Κωνσταντινουπόλεως, κατανόησε την σημασία εναγκαλισμού και αποδοχής του Χριστιανισμού ως μέσου διατήρησης του ρωμαϊκού κράτους στην Ανατολή (μετέπειτα Βυζαντινής Αυτοκρατορίας). Αν και ο Χριστιανισμός έχει θεωρηθεί ως η αρχή και μία από τις κύριες αιτίες της καταρρεύσεως της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η σταδιακά καθολική του αποδοχή από τους κατοίκους της Ευρώπης αλλά και τους Νέους Λαούς που ήρθαν στην Ευρώπη από την Ασία τον καθιστά σήμερα έναν ακόμη πυλώνα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού. Επειδή ως τέτοιος ανήκει στο τέλος της Αρχαίας Ευρώπης, ήταν αυτός που εισήγαγε στην Ευρώπη των Μέσων Χρόνων (του Καρλομάγνου στην Δύση και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην Ανατολή) τον θρησκευτικό συνδετικό κρίκο των Ευρωπαίων.

Η σημερινή, λοιπόν, Ευρώπη, η σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση και τα συνδεδεμένα με αυτήν κράτη και οι πολίτες τους βασίζουν την ύπαρξή και το μέλλον τους στις πολιτισμικές αξίες που πηγάζουν από την Αρχαία Ευρώπη των Αρχαίων Κόσμων. Το μέτρον, το κάλλος, ο λόγος, η νομοθεσία και η χρηστή διοίκηση αλλά και η ιδέα της Χριστιανικής αγάπης συμπυκνώνουν την εμπειρία και την ευρωπαϊκή σκέψη τριών χιλιάδων ετών Ευρωπαϊκής Αρχαιότητας και αποτελούν την φωτεινή πεντακτίδα της. Είναι αυτή η πεντακτίδα που χαρακτηρίζει και τον σημερινό Ευρωπαϊκό Πολιτισμό χωρίς να υποτιμά ή να θέλει να παραμερίσει άλλους πολιτισμούς και ιδέες του κόσμου μας. Είναι, όμως, μία ολοκληρωμένη πολιτισμική Ιδέα την οποία προβάλλουν και προτείνουν οι Ευρωπαίοι ως τρόπο διακυβερνήσεως και διαβιώσεως στον σημερινό και μελλοντικό κόσμο. Είναι στην διακριτική ευχέρεια της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και των Ευρωπαίων πολιτών να διατηρήσουν και να διαφυλάξουν την πεντακτίδα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού για τις μελλοντικές γενεές Ευρωπαίων και τον υπόλοιπο κόσμο. Ευδοκία!

ΣΥΝΙΣΤΩΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(κατά προτιμητέα σειρά αναγνώσεως)
(Δες και την αγγλόφωνη βιβλιογραφία παραπάνω)

Μέτρον

Kirk, G. S., J. E. Raven, M. Schofield. *Οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι*. Κεφ. VI. Ηράκλειτος ο Εφέσιος. Αθήνα: Μορφ. Ίδρ. Εθνικής Τραπέζης, 1990.

Γιαννακόπουλος, Ηλίας. «Η αξία του μέτρου, στην αρχαία Ελλάδα,» στην http://mythagogia.blogspot.com/2017/11/blog-post_23.html ή <https://ellas2.wordpress.com/2017/11/29/%CE%B7-%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%AD%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/>.

Κάλλος

Θεοδωρακόπουλος, Ιωάννης Ν. *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*. Τόμος Τρίτος. «Βιβλίο Ένατο: Αισθητική». Αθήνα: Εστία, 2007.

Μανιάτης, Μιχάλης. «Η Αισθητική στην Αρχαία Ελλάδα,» στην <https://ekivolosblog.wordpress.com/2013/08/09/%CE%B7-%CE%B1%CE%B9%CF%83%CE%B8%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%B1-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%B1-2/>.

Λόγος

Kranz, Walter. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. 2 μικροί τόμοι. Αθήνα: Κάκτος, 2006.

Βώρος, Φανούριος Κ. *Σύντομη Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Γρηγόρη, 1984.

42 - D. I. Loizos – Δ. Ι. Λοΐζος

Crescendo, Luciano De. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Οδυσσέας, 2004.

Bury, John B. *Οι Αρχαία Έλληνες Ιστορικοί*. Αθήνα: Παπαδήμας, 2010.

Δημητρακόπουλος Γ. Νίκος. *Θετικές Επιστήμες και Τεχνολογία στην Αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Τόπος, 2022.

Κοτσανάς, Κώστας. *Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία. Οι Εφευρέσεις των Αρχαίων Ελλήνων*. Πύργος: Κοτσανάς, 2013.

Ρωμαϊκή Χρηστή Διοίκηση

Grimal, Pierre. *Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (27 π.Χ.- 476 μ.Χ)*. Αθήνα: Θύραθεν, 2010.

Mackay, S. Christopher. *Αρχαία Ρώμη. Στρατιωτική και Πολιτική Ιστορία*. Αθήνα: Παπαδήμας, 2013.

Beard, Mar. SPQR. *Ιστορία της Αρχαίας Ρώμης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2017.

Χριστιανισμός

Κόλλιας, Ν. Σωτήρης. *Η Αγάπη ως βάση της Χριστιανικής Ζωής. Αγιοπατερική Θεμελίωση της «Μητέρας των Αρετών»*. Αθήνα: Γρηγόρης, 2005.

Guite, Malcolm. *Τι πιστεύουν οι Χριστιανοί*. Αθήνα: Ορφέας, 2007.

* * *